

פירוש

על

עזרא ונחמיה

לר' בנימין ב"ר יהודה ז"ל

ממשפחת הענוים ברומה.

לפי כתבי יד

הנמצאים באהל המנוח מו"ה אברהם מערצבאכער. כמינכען ובבית המדרש
אשר נוסד בברעסלויא ע"י המנוח ר' יונה תאומים פרענקעל

הוציאו לאור

הק' יצחק צבי בערגער

רב בעיר האהענעמס.

ברלין, תרנ"ה.

בדפוס צבי הירש ב"ר יצחק אימצקאווסקי.

נכתב אות באות בלי תוספות וגרעון מה"י הנמצא באהל הסנו
מו"ה אברהם מערצבאכער בעיר הבירה מינכען יע"א. ואך ס"ס
הפרשיות והפסוקים נוספו עליו.

פירוש עזרא (ה).

1 [ובשנת אחת לכורש מלך פרס] זה כורש בן אחשוורוש בן אסתר המלכה, תנא 3) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא, כורש על שמלך כשר היה, דריוש שדרשו ישראל בימיו (לא ל), ובימיו נדרשו הייחוסין 7) על ידי עזרא ובימיו דרש האל גליותיו 8) ונאלץ, ארתחשסתא על שם מלכותו בלשון פרסי: [לכלות דבר י"י מפי ירמיה] הנביא שאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם 9), והוא לא אמר לנלות בבל, אלא לחרבן בבל, ודניאל טעה בזה החשבון, שני בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר י"י אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה 10) ופסוק אחר אומר 11) לו לפי מלאות לבבל אפקד אתכם 12) לפקידה ולא לנאולה 13) כמו שני ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר י"י משנחרבה בבל בימי בלשצריא 14) על ידי כורש הראשון עד שנת א' לכורש אחרון 15) הם שבעים 16) שנה: 2 [כל ממלכות הארץ נתן לי י"י] ללמדך שכל המולך בארץ ישראל כמולך בבל העולם 17) וכן הוא אומר רבתי בגויסון 18) וכל כך 19) בונות שעסק בבית המקדש, ואמרו חכמים ארבעה מלכים שלטו בכל העולם כולן, ואילו הן שלמה 20) דכתי' ואת כלית 21) מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה 22), אחאב בן עמרי דכתי' אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח ארוני וכת' והשביע את הגוי ואת הממלכה 23), אחשוורוש דכתי' וישם המלך אחשוורוש 24) מס על כ 25) הארץ ואיי היסכנ, כורש דכתי' כל ממלכות

ה) החלק הראשון מהספר הזה ילא לאור צנח"ע "האולר" להחכמים צרלינגר וסופמן לטנת 1889, ונקרא צנח"ר "רי צנימין צן יהודה ופרושו לט' עזרא ונחמיה" (R. Benjamin b. Jehuda u. sein Commentar zu Esra u. Nehemia). 3) כ"י 3) (= כתב יד המונח צנת המדרש לרצנים צנכסלוי): תנא; עיין ראש הסנה דף ג' ע"ב וילקוט שנועני נחמיה א' א. ג) כ"י 3): לחל צנינו. ד) כ"י 3) נמלא מלת "היכר" לפני מלת "הייחוסין", וצ"ל החייל הסופר לכתוב "הייחוסין" ושכח את אות החי"ת ולכן כתב את כל המלה עוד הפעם. ה) כ"י 3): גליותינו. ו) ירמיה כ"ע, י'. ז) דניאל ט' ז'. ח) כ"י 3): מקשה. ט) ירמיה ט; כ"י 3): לפי מלאת לבבל שבעים שנה ואפקד אתכם. י) עיין מנלה דף י"ב ע"א (רש"י ד"ס לפקידה צענח"ע) וילקוט דניאל ט' ז'. יא) כ"י 3) מוסיק: צן כצוכדנלר. יב) טס: האחרון. יג) ראה לקמן לד 11 והלכה. יד) כ"י 3) נמלא פה עוד מלת "כולר". טו) כ"י 3) מוצא גם הפסוק שרתי צמדיונות (איכה א' א'). טז) חולי יש להוסיף פה מלת "לנח" למען הקל הצנת המחנר על הנעיין. יז) כ"י 3): מלך ישראל. יח) כ"י 3): וכל; צפסוק נאמר; וכל הארץ. יט) מלכים א' י' כ"ד. כ) צפסוק נאמר: את הממלכה ואת הגוי (מלכים א' י"ח י). כא) אחרש כתיב. כב) כ"י 3): על כל. כג) אסתר י' א.

הארץ נתן לי יי"א): (והוא פקד עלין הוא ציוה עליצ) והיכן ציווהו ג), על ידי ישעיהוד), שני כה אמר יי"י למשיחו לכורשה), וכי כורש משיח היה, אלא אמר הקב"ה למשיח קובל אני עליך) על כורש, אני אמרתיו) הוא יבנה את ביתי וגלותי ישלחט) והוא אמר מי בכס מכל עמו יהי) אלהיו עמו ויעליא): 4 [ינשאוהו צ] אנשי מקומו] יג), שהוא יד) דר ביניהם טו): 5 [לכל העיר טז] לכל אשר העיר יי"י לבויה) לבוא לירושלם: 6 [ובמגדנות] ובמתנות כמו ומגדנות נתן לאחיהם) תרני ומתנניט): 8 [מתרתת כ] הגובר, לוי היה ממונה על כלי בית יי"י ומתרתת שמוכא) ופירושו מתיר דת שעל פיו ניתרת דת המלך, כלומר על פיוכ) יצאו ועל פיו יבאוכ): [הגובר כד] ממונהכה), גובר, גונו ברכו), תבואה: [ויספרם] וימנסט): [לששבצר] ששב באוצר: 9 [אגרטלין כח] מזרקות של דם, די"אכט) אגרטלי, גרסינן ביומא ירושלמית ז) כלי שגורל) שאגורין ז) בו דם שלה ז) כמו מזרקות לד): [מחלפין], הם סכינים לה) שבמקדש, גם אילו לצורך שהיטה הפשט וניתוח, ועל כן נקרא סכין של שהיטה חלפאנו): 10 [כפורי זהב ז] ריודי טסין של זהב לה) כמין כפורת, שהכפורת

ח) עיין מגלה י"א ע"א וע"צ (תיר ג' ונלכו צניפה וכו'), תרגום שני למגלת אסתר סוף פרשה א' ונדרש רבה לאסתר פרשה קי"ח. המאמר שלפנינו נקצנו צלו זו דברי החלמוד והמדרש יחדו. צ) צביצ מוסיק: וילו מתרג' ופקיד; ראה תרגום אונקלוס דראשיח צ' טי"; ונ"ט, כ"ט. ג) כ"י: הסני אונגה, וכוכן יותר: הוי אונגה. ד) כ"י: הנציא. ה) ישעי' וי"ה, א'. ו) כ"י: וצלי (מגלה י"צ ע"א): ג' ז) צכ"י: חסרה ונלח "אני" ואחר "אונגתי" כתוב שם "לו". ח) כ"י: אה. ט) ישעי' וי"ה י"ג, ושם כתוב לאמר: הוא יצנה עירי וגלותי ישלח. י) צכ"י: מוסיק: ד', וחינו צפסוק. יא) צכ"י: לירושלם; עיין מגלה י"צ ע"א וילקוט לדברי היונים צ' צפסו יצ) כ"י: ינשאו. יג) וצכ"י: מוסיק: ישאוהו אנשי העיר. יד) כ"י: אשר הוא. טו) צכ"י: מוסיק: הם גידי ארלו. טז) כ"י: מוסיק: כלונג. יז) צכ"י: מוסיק עוד: ורוחו צנדזה. יח) "לאחיה" חסר צכ"י. יט) כ"י: ונתתן יהצה. כ) ט"ס ו"ל: ונתרת. כא) כ"י: ושנו ונתרת. כב) צכ"י: חסר ונולח "ניתחת" עד ונלח "פיו", כי טעה הסופר ונלח פיו הכשילו, הגאון פה פעמים. כג) צנדצר כ"ז, כ"ה. כד) כ"י: הוא. כה) טס: ומאלי. כו) כ"י: אולר. כז) טס: לשון ונספר. כח) כ"י: הם. כט) הרצ"ע מניח את הפרוש הזה צפרושו להם שלפנינו, וכתב שהוא "שלח ונן הספרי" ל) ירושלמי יונא פ"ג ה"ה. לא) צכ"י: וצירושלמי הנזכר חסרה ונלח שגור, וכנראה כי גם פה היא רק טעות סופר, שרלה לכתוב "שאוגרין" וטעה וכתב "שגור" והניח את הכתוב צטעות ולא נחקר; תחת ונלח "כלי" כנולח צירושלמי "נוקוס". לב) כ"י: שאוגרין, והוא טעות סופר צלי ספק, כי טעם המלה שלפנינו הוא "אגר", שפירושו אסף. לג) כ"י: דנו של טלה, וצירושלמי הנזכר כתוב "דנו של פרי". לד) הרד"ק צפסר השרשים אשר לו (לד 152) ונפרש ג"כ צאופן דונג לזה, אולם כתב שהוא כלי שנותנין זה וניס. לה) צכ"י: משלים את הגאון צנולח, כמו ששינו צנשנה צית החלפות צית הסכינים; עיין וכו' נודות פ"ד וי"ז וירושלמי סוכה סוף פ"ה וגם צו"א, ראה ערוך השלם לקהונו ח"צ לד 71) ד"ה "צית חלף" ושם הערה ג' אודות הנוסחאות "החלפות", "החולפות", "החליפת", "והחליפות"; ראה רש"י צמקומו. לו) עיין את הצאורים לד"ק ורמ"ק צפסר השרשים לד 155. לז) כ"י: מניח גם "כפורי כסף" אשר צפסוק שלפנינו. לח) כ"י: ריקועי פחים וטסין של זהב ושל כסף. הנוסחא הזאת, הדונה צענינה להנוסחא שלפנינו צכ"י"ו (= כ"י הנוגח צצית אולר הספרים למערלצאכער צנייכטן). צל"ס דעת עלונו של הסופר היא, אשר ראה כחן לפניו להכניס את צאוריו חוך פרוטי ר' צניינין. הפרוש הנוצח צכ"י"ו הוא מרס"ג והיה גם זה לנו לאות, כי רס"ג חזר פרוש גם על ס' עזרא; ראה צפסר. Auswahl histor.

ארכה ורחבה כמדת מכסה ארון א) ועוביה שפה, וכל דבר שהוא נמתח ונרקע ואין לו עובי וקומה נקרא כפרת, ודומה לו וכפרת אותה: [משנים], משונים זה מזה בצורה ובמלאכהג), ויש אומר משנים מוכפלים כמו שני כי כל ביתה לבוש שניםד), פירושו כפלים וכתים) כי משנהו) תרגום) על חד תרין:

ב.

2 [ורבבל] הוא היה בן יהויכין), ולמה נקרא שמו זרובבל זרוע בבבל, שנזרע בבבל בבית הסוהר, ולמה נקראט) בן שאלתיאל, ששאל אותו מאל, שלא נשאר מבית דוד וולתי יהויכין, ושאל אותו מאל א) וניתן לו: [ישוע], זה יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול יב) ולמה נקרא שמו ישוע, על שם שבניו נשאו יג) נשים נכריות יד) שני ויהושע היה לבוש בגדים צואים טו) ומתרגם ויהושע הווע) ליה בניו דנסיבין יז) נשין דלא כשריין יח) לכהונתא וכת' וימצא מן יט) הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק: [מרדיכא], שיודע בע'כ) לשנכג), הוא מרדכי היהודי כד): [בגוי] כה), פעם אחת בקשו המשמרות כו) ונמנה בבשן כז) ופירושו מספר בגוי, ספור בגווי דאימיה כח): 6 [בני פחת מואב], הם בני יואב בן צרויה, י' מתחלה במ'ט) בנימטריא א'ית ב'ישל), ולמה נקרא שמו מואב שנצח עמון ומואב, דבר אחר לט) דאתי מרות המוביא ה'כ)]: [פחת] שהיה שר צבא, כדכ' ושר צבא למלך יואב לג): [פחת] כמו פחות וסגנים לד) 12 [עוגר], עו מול, שכן קורין למולא גדאלס): 59 [ואלה העולים מתל מלח תל הרשא], אלה בני ארסו) שחרשו כל העולם לז) כתל זרעוהו מלח, כלומר נשאו נשים

Stücke (Berl 1840) להחכם ר"י לעדנער סי' ד' נד 264 והלכה ועיין גם צס' אהל מועד על שמות משותפים לר"ט אורזינו (ד"ו ס"ט) דף כ"ה צטרס זק, וסס נאמר: ורזינו סעדי פי' כפורי, רדודי עסקין של זכס. א) כ"י: הארון. 3) צלאסית ו' י"ד. ג) עיין רס"י צמקומו. ד) משלי ל"א כ"א. ה) ונלח "וכחצ" חסרה צכ"צ. ו) דברים ע"ו י"ח. ז) כ"י: ארזי; ראה תרגום אונקלוס צמקוס הנזכר. ח) מלכים 3' כ"ה, כ"ו ודברי הימים 3' ל"ו ע'. ט) כ"י: אומר. י) עזרא ג' 3'; כחמי י"ב א'. יא) צכ"י: כתוב, צ"ן צמקוס "אותו". יב) חגי א' א', י"ב. יג) צכ"י: סנשלו צנים; למלח "צנים" אין כל מוצן ול"ל: צניו. יד) צכ"י: "הפסולות לכהונה" תחת "ככריות". עו) זכריה ג' ג'. עז) צתרגוס צמקוס הכ"ל חסרה ונלח הור. יז) צכ"י: די נסיצו; תרגום: דכסנן לתון. יח) כ"י: כסרו. יט) כ"י: מצני, וכן הוא עזרא י' י"ח. כ) צכ"י: מוצל גם סוף הפסוק ואחיו מנעשים ואליעזר ויריב וגדליה. כא) צכ"י: מוצאה גם מלח "צלשן" והוא הכהן. כב) כ"י: צכל. כג) קרי: לשון. כד) עיין שקלים פ"ה ג"ח ופרוש המשנה להרמב"ם סס; ומנחות ס"ה ע"א; ילקוט עזרא 3' 3'. כה) צכ"י: ומספר צבוי. כו) צכ"י: מוסיק; ולא מלאו עשרים וארבעה; ע"ד המשמרות עיין תענית כ"ז ע"א וע"ב. כז) צכ"י: ומינו את זה צמעי אמו כדי להשלים המשמרות. כח) ראה ילקוט עזרא 3' 3' ופסיקתא דרב כהנא (הו"ל ר"ס צוצר) פיסקא שקלים דף כ' ע"3. כט) כ"י: י"נ ומתקב. ל) ע"ד חלוף האותיות א"ת צ"ס ראה ערוך השלם לקוטר ח"א נד 57, 309, 331; גרעטץ, קורות היהודים חלק י' ליון 7 נד 545 והלכה. לא) צכ"י: י"א. לב) סס: מן רות צח ענלון מלך מואב; עיין תענית כ"ח ע"א לפרוש הראשון ותוס' סס ד"ה צני פחת מואב לפרוש השני. לג) ד"ה א' כ"ז ל"ד. לה) יחזקאל כ"ג ו' כ"ג. לה) ראה צראסית ל' י"א וילקוט ומדרש רצה סס. לו) קרי: צני אדם. לז) צכ"י: מוסיק עוד: כולו.

נכריות ופסלו משפחתם): [כרוב אדן ואמר צ], אמר אדון הוא הקי'ג), אני אמרתי ד) הוּו לפני נאי'ה) בכרוב והן שמו עצמן כנמרד) כדבי היהפוך כושי עורו ונמר חברברותיוז), כלומר שצבעו משפחתם כנמר שהוא צבוע ומנומר ונשאו נשים נכריות, לכך לא ידעו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם, על שנולדו מנשים נכריות, ואילו'ה) הם: 60 [בני דליה וג'ט) [אמר הקי' אני אמרתי הווי'ה) לפני כזהב הטוב שאין בו סינים והן היו לי בית יש' לסיגי'צ): 61 [בני חביה'יג) בנים שחבו ליה: [בני הקוי'ן] אמר הקי' היו לפני נאי'ן כחמר והם שמו עצמן כקוי'ן לפי שנשאו מבנות ברזילי הגלעדי שהיה שמוף בוימה והוליד בנים בעבירה: [ויקרא על שמם] ולא על שם אהרן הכהן: 62 [אלהי'ד] בקשו כתבם המתיחשיםעו) [בקשו כתב ייחוס כהונתן ולא נמצאו ולפיכך נפסלו מן הכהונה: [המתיחשים] כמו ויתלדו על משפחותםיז) תרני' ואיתחשויז): [ויגואלו'יח) כמו ויגועלו כדבי' לחם מגאל'ט), מגועל'כ): 63 [ויאמר התרשתא, והכ'ה) נחמיה בן חכליהכצ) ולמה נקרא שמו התרשתא שהתיר יין'ג) לשתייה לפני המלכים'ד) בשעת סכנהכס), דכת' דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו יין לפניו הובאכו): [אשר לא יאכלו מקדש הקדשים], אבל אוכלין חלות ככהנים בעלי מומין ככת' אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי' בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהםכ) מיכן אתה למד שהכהנים'כ) שנשתמדו מרצונם ועשו תשובה'כט) וכהנים שחיללו עצמם בנשים האסורות לכהונה כנון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה'ל) לכהן הדיוט הרי הן ככהנים בעלי מומין, אוכלין וחולקין בתרומות'ל) ובחלות, אבל אינן אוכלין בקדשי קדשים ואין מקריבין על גבי המזבח'ל): [עד עמוד כהן לאורים ותומים'ג), עד שיבוא אליהו וזור לטוב וילבש אורים ותומים, וכן הוא אומר וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי'ד), ולמה אמר עד עמוד כהן לאורים ותומים, לפי שמיום שנחרב בית'ה) הראשון ונגנזו המשכן וכליו, יגנוז'ו) בגדי כהונה

ח) עיין דעת כצ"ח צקדוטי'ן דף ע' ע"א. ז) כ"ז: א) וכן הוא הנוסחא הנוסרה לנו צס' עזרא. ג) כ"ז: הקצ"ה. ד) סס: להס. ה) סס: "היו" ונלת "נאי'ן" חסרה. ו) עיין קדוטי'ן דף ע' ע"א וילקוט צמקומו. ז) ידני' י"ג כ"ג. ח) כ"ז: ואלה; "ואילו'הס" חסר כז"י'ננ (= כ"י הנונה צצית עקד הספרים אשר להונעטלה צמייכען). ט) כ"ז מציא את הפסוק צצלמותו: צני טוציה צני נקודה צכספרים שלנו: נקודה). י) כז"ז: הקצ"ה. יא) סס: היו. יב) יחזקאל כ"ז י"ח והכתיב סס: לסוג; צמקוס, והן היו לי צית יש' לסיג' נמלא כז"ז: והס עשו עלמן דלים ונקודים ככסף מלא סגיגים וכן הוא לוונר כסף סגיגים היו לי צית יש' ונוסחת כ"ו נראה מוטעת. יג) כז"ז נמלא גס, וונצני כהנים; עיין צס' עזרא. יד) כ"ז: חילו. טו) סס: הנהתיחסים. טז) צמדצ' ח' י"ח. יז) עיין תרגום חונקלוס צמקומו. יח) צספרים שלפנינו: ויגאלו. יט) מלאכי ח' ז'; כ"ז וכיונ"כ נציאים גס את ראצית הפסוק: מניסים על מנצחי. כ) כ"ז: פי' מנועל. צנוגע להפרוש הזה ראה צספר הגלוי לר"י קמחי הוללח Mathews לז 35, ולפי הנלוונר סס פרושו של ר' צנימין לקוח מלח דונסו, הונציא ג"כ את הכליה הזלח נגד פירושו של מנחס (ויגאלו = ויצללו); ראה גס רש"י ורלצ"ע צמקומו. כל) כ"ז: זו. כב) נחמי' ח' ח'. כג) כ"ז: יין נסך. כד) סס: מלכים. כה) סס: הסכנה. כו) נחמיה ח' ח', ז' ח'; ראה גס רש"י ורלצ"ע צמקומו (עיין צהערטנו לנחמי' ז' ח'). כז) מלכים ז' כ"ג ט'. כח) מלת "שהסכנים" חסרה כז"ז. כט) כ"ז: ומזרו צתוצנה. ל) כ"ז: חללה. לא) יש להסלים: וונעשרות. לב) עיין קדוטי'ן ס"ט ע"ז וכתוצות כ"ד ע"ז. לג) צספרים שלפנינו: ולחמים. לד) מלאכי ג' ג'. לה) כ"ז: עמרז הצית. לו) סס: נגמו.

שנעשו במדבר ובטלו אורים ותומים עד שיבוא אליהו, מיכן אנו למדין שלא היו אורים ותומים בבית שני(א): 68 [להעמידו על מכונן], ועל(ב) תוכן בנינו: 69 [דרכמונים], מטביעות(ג) כגון זהובים, ד"אד(ד) דרכמונים, דרך מונים, מטבעות המנין ואינן נשקלין: [מנים], הם שקלים כמו שני(ה) המנה יהיה לכסו(ו): 70 [נהתנינים] הם הגבעונים(ז), ולמה נקראו נתינים, שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים למזבח(ח):

ג.

6 [והיכל י"י לא הוסד(ט)], עדיין לא נתייסד(י), לפי שהרסו אותו בני אדום הרשעה כשבאו עם הכשדים(יא) שני זכור י"י לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בהי(ב) הכינוי(ג) המזבח על מכונותיו במקום בניין ראשון תחת אהלים מפחד העמים: 7 [כרשיון כורש] ככתבי(ד) הרשאה שכתב להם כורש להיותן רשאיין(טו) לבנות בית המקדש: 8 [לנצח(טז)], האומניין(ז): [על מלאכת בית י"י(יח) להרבות במלאכה, ויש אומר לנצה, לומר שירות כמו שני למנצה על השמינית מזמור לדוד(יט) והפסוק יורה אחרי כן: 10 [ויעמידו הכהנים מלבשים בחצרות והלויים בני אסף במצלתים] כמו בצילצלים(כ): [להלל ל"י(כא) על ידי דוד מלך ישראל], על ידי שירי דוד ונבואתו ככתב בצלצלי שמע(כב) וכת' 11 [ויענו בהלל ובהודות הודו ל"י כי טוב]: [על הוסד], על שנתייסד:

(ח) צפרושו של ר' ציננין מורכב פרושו של רש"י עם פרושו של הרמב"ם והיו לאחדים, והלשון והענין יוכיחו; ראה רש"י ורמב"ם צמקומו וכן פרש"י לשני המאמרים צמלמוד אשר נרמו עליהם ל' 8 הצערה ל"ב; ראה עוד ירושלמי קדושין פ"ד ה"א וילקוט לטמול"ז ט"ו כ"י. (ז) כ"י: (ז) ע"ל. (ג) הכוכן: מטבעות. (ד) הפרוש הראשון מן "דרכמונים" עד "ד"א" חסר כ"י: (ה) כ"י: כחוז "של" צמקום "שכ". (ו) יחזקאל ו"ה, י"ב; כ"י: (ז) והמנה, והוא שלא כנוסחת הספרים שלפנינו. ע"ד דרכוון = $\delta\rho\alpha\chi\mu\eta$ ומנה = $\mu\epsilon\tilde{\alpha}$ צמפרו של חמ' לוקרנאלק ע"ד המטבעות והמסקלים צמלמוד (Ueber talmud. Münzen u. Ge-wichte, Breslau 1862) ל' 5, 25, 29. (ז) ע"ד הגבעונים ראה יהושע ט' ג' עד סוף הפרשה. (ח) כ"י: "לצית המקדש" צמקום "למזבח". (ט) כ"י: יסד, וכן הוא צמפרים שלפנינו. (י) "עדיין לא נתייסד" חסר כ"י: (יא) כ"י: "על יסודו", והוא הוספה ע"ד המחבר. (יב) תהלים קל"ז ז'. (יג) כ"י: וכי"מנ ושליו"ס חמ הענין ומוסיפין מלת "רק". (יד) כ"י: ככתב. (טו) כ"י: להיותם ראשים, והוא טעות סופר כ"י ספק; ראה לפרוש הזה רש"י צמקומו. (טז) כ"י: וכי"מנ ומוסיפין פה: על מלאכת בית ד'. (יז) כ"י: נמלאה מלת "לנצה" עוד הפעם לפני מלת "האומניין". (יח) המוסגר צמני חלזי לצהה חסר כ"י: הענין לא ישונה ע"י טנוי סדר העלות ככתבי היד. (יט) תשלים הפסוק ממזמור לדוד (תהלים י"ז ז' ח') חסר כ"י: פרוש הי"א נמלא חלל סעדיה ור"י קומי (ספר הגלוי ל' 124); ראה גם רש"י צמקומו. (כ) צמולל כ', ו' ה'. (כא) צמפרים שלפנינו: חמ ד'. (כב) תהלים ק"ג ה'; כ"י: מוצל הפסוק צמלמותו: הללוהו זללללי שמע הללוהו זללללי תרועה.

ד.

I [וישמעו צריף] יהודה ובנימין] 3) הם שכיני ארץ ישראל היושבים בערי ארץ ישראל כדכתי' ויבא מלך אשור מבבל הסכותה וגוי ויושב אותם בערי שומרון] וכת' ולא יראו את יי' וישלח] בהם את האריות] [והם נרי אריות שנתגיירו מפרח אריות] 1) שהיו הורגין בהם ולא היו נרי צדק] אלא משום] האריות שנתגיירו] שני את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדין] וישבו שם עד שנחרב הבית] וכל ימי גלות מדי ופרס עד שעלה עזרא וסיעתו מבבל] ואז נגשו אל זרובבל בערמה] ואמר] להם: 2 [נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולאטו] אנחנו] מימי אסר חרון מלך אשור המעלה אותנו פה] ולא כתיב ולו קרי, שלא היו זוכים] אלא מיראה שלא יגרה] בהם האריות, כיון שראו שלא קיבלום מיד התחילו להסמין שני 4 [ויחי עם הארץ מרפס ידי עם יהודה ומבהלים] אותם לבנות], לפי שהיו מרפין ידי העם, היו ראשי האבות] מבהלים וממהרין אותם לבנות] בעל כורחן, כיון שראו כך] שכרו עליהן יועצין] להתעות עם יהודה ובנימין היושבים בירושלם: 5 [להסר עצתם] של ראשי האבות שלא יבנו בית המקדש, ולמה הזכיר יהודה ובנימין] כי עשרת השבטים גלו עיקרם ורובם] על יד מלך אשור שני ויעל מלך אשור בכל הארץ] וכת' ויגל את ישראל אשור] ויושב אותם בלחלח] וגוי] וכת' ויגל ישראל אשורה עד היום הזה] מכלל שלא שבו לארץ ישראל, לפי שהיו בהם צדיקים ונביאים והיו יודעין] עתיד ליחרב פעם אחרת ועתידין ישראל פעם אחרת] וישבו שם בארץ אשור ונשאר שם יהודה ובנימין שני השבטים בארץ יהודה ובנימין, ושאר מעט מתי מספר משאר השבטים נשאר בעריהם עד גלות בבל, ואז גלו כל גדולי הדור לבבל ודלת הארץ נשאר בארץ ישראל

א) כ"י: 3) טרי, והוא ע"ס. 3) צנוקס הפרוט הזה נמלא כ"י 3 וצ"י: 3) הנה חושבים היושבים צ"י כדכתי' ויצא מלך אשור ונצב ונכותה ונעשה (צנוקס הספרים שלפנינו: ונעו) ונחמת וספרים ויושג צערי שומרון. ג) מ"י 3 י"ז, כ"ד; מלת "אותם" חסרה כ"י 3 וצפנינו. ד) כ"י 3 וצפנינו: ד' (סם י"ז, כ"ה). ה) מנלת "והם" עד "אריות" חסר כ"י 3. ו) המוקגר פה הוא, כנראה, הספת המנעתיק והוא חסר גם כ"י 3: 2) כ"י 3: לדיקים. ח) כ"י 3 וצ"י 3: מנול ירלת. ט) ל"ל כתגיירה כמו שהוא כ"י 3. י) והנמחא המוקרה לנו: יראים את ד' ואת פפליהם היו עוצדים (מ"י 3 י"ז, ו"א). יא) כ"י 3 מוסיק: וכל ימי גלות צבל. יב) כ"י 3 וצ"י 3: מנול וסיעתו. יג) כ"י 3: אז נגשו צעריה אל זרובבל ואל ראשי האבות. יד) כ"י 3 ונמחא הספרים: ויאמרו. טו) ולו קרי. טז) כ"י 3: וזכרים, וכן הוא צפנינו וחסר פה צעונו. יז) כ"י 3 וצ"י 3 יש כאן הספת המנול, "אליו מנעתי". יח) כ"י 3: יגדה וטעות סופר הוא. יט) ומנעתי כתיב. כ) כ"י 3 וצ"י 3: מרפין ידי עם ראשי האבות. כא) מלת "לבנות" חסרה כ"י 3. כב) סם וצ"י 3: כן. כג) יש להשלים: רעים; צנוקס כ"י 3: הגוף "הם" וסיון הרצים "ים" נמלא כ"י 3 "ין", "והן" כ"י 3 וצ"י 3 וצ"י 3 נמלא "ים" "והם" להלכתם. כד) עזרא ד' א'. כה) כ"י 3: רוצם ועיקרם. כו) מ"י 3 י"ז, סי. כז) ל"ל: אשורה, כמו שהוא צפנינו. כח) ט"ס ו"ל: צלמ כמו שהוא צפוק. כט) מ"י 3 י"ז, ו'; כ"י 3 וצ"י 3: מנול גם סוף הפסוק. צ) וצנור נחר גזון וערי מדי. ל) מ"י 3 י"ז, כ"ג. לא) יש להוסיף: שצית המקדש, וכן הוא כ"י 3 וצ"י 3. לב) צנוקס המלות "פעם אחרת" נמלא כ"י 3, "ליך צנלות" ולדעתי עוצים השנים מן האחד ול"ל: ליך צנלות פעם אחרת.

לעבוד האדמה כדכ' ומדלת הארץ השאירא) לכורמים וליונבים (3) ובשנת אחת לכורש עלו יהודה ובנימן עם פלישת שאר גלות השבטים ורוב עשרת שבטים לא שבו מאשור עד היום הזה: [וסכרים עליהם יועצים], כת' בסמ"ך לקיים מה שני' יסכר פי דוברי שקר(ג), כי בלבל הק' עצתם אחרי כד(ד), ויש אומ' וסכרים כמו וסכרתי את מצרים(ה), כלומ' מוסרין(ו) עצמן למיתה: [ויועצים(ז) להפר עצתם], וסוכרין עדי שקר ויועצים(ח) רע כותבי שטנה: [כל ימי כורש מלך פרס] שכבש את בבל עד מלכות דריוש מלך פרס שמלך אחרי כן שהוא(ט) בן אסתר המלכה (כי(י) כת' ובשנת אחת לכורש מלך פרס(יא) וזו היא תחילת מלכותו(יב), וכיצד הותחלה השטנה במלכות אחשורוש, בתחלת מלכותו כתבו שטנה לבטלי(יג) מלאכת בית המקדש(יד), ומי כתב השטנה, שמשו ספראטו(טו) בן המן הרשע(טז), וזה היה(יז) בימי ושתי המלכה(יח) בת בלשצרי(יט), שלא היתה מניחתו לבנות בית המקדש, שהיתה אומרת מקום שהחריבו אבותי אתה רוצה לבנות(כ) ומאת י"י היתה זאת, כי עדיין לא שלמה גלות מדי ופרס, וטעו ומנוכח(כא) מחרבן הבית ולא היה להם למנות אלא מחרבן בבל, כי עדיין לא שלמו ע' שנה(כב), ואז הועדו הרשעים להסית את ושתי בת בלשצר(כג), וכמה שנים היו משחרב הבית על יד נבוכדנצר עד ימי כורש(כד), בשנת י"ט(כה) למלכות נבוכדנצר חרב הבית(כו) והוא מלך אחרי כן כ"ו שנה(כז), מדורך(כח) בנו מלך כ"ב, ובשנת כ"ב מת ומלך באותה שנה בלשצר בנו ועמד במלכות ב' שנים ומחצה, כ"א שנה ומחצה(כט) ראויל מדורך וב' שנה ומחצה לבלשצר(ל) הרי כ"ד שנים(לא), וכ"ו של נבוכדנצר מיום שנחרב(לב) הבית עת מותו הרי ג' שנה(לג) אז בא דריוש המדי ותפש את בבל והחריבה

(א) יש להוסיף „רצ טצחיס" לפי הנוסחא הנוסרה לנו, וכי"צ כחוצ „רצ טריס". (3) ולגזים כתיב (ראה ו"צ כ"ה, י"3). (ג) תהלים ס"ג, י"ג. (ד) כנראה טאז ל' צנינון מנחר חפרוה טריס כרוה רש"י והרצ"ע ז"ל, ראה פרושם צמקונו; צכ"צ מנלאו צמקום כל הפרוש מנולת „כחצ" עד „קן" הדצרים האלה: „לקיים מזה טנאמר יסכר פי דוברי שקר". (ה) יסעיה י"ט, ל'. (ו) כי"צ: מוסרין, והוא טעות. (ז) נוסחת הספרים: יועצים. (ח) צכ"צ וכי"צ: יועצי. (ט) כי"צ: כורש, והוא הוספה. (י) כי"צ: כי כן. (יא) עזרא ח', ח'. (יב) כי"צ: וזהו צתחלת ונלכותו. (יג) כי"צ וכי"צ: להסטיין ולצטל. (יד) צכ"צ וכי"צ: יש פה הוספה והיא: כול' שני' ויחילצ מללך ד' צדך לטען לו (צמדצד כ"ג, כ"3). (טו) עזרא ד ח'. (טז) לפרוש הזה ראה ילקוט ורש"י צמקונו. (יז) צכ"צ: היה כחוצ. (יח) אסתר ח' ט'. (יט) צכ"צ: צלשאלר צן צכודלנר; הסוה לזה דכ"אל ה' ח' (ואין להקניפו צלשאלר, דכ"אל ז' ח'). (כ) כי"צ: לצנותו. (כא) „ונונו" חסר צכ"צ. (כב) ראה לעיל את הצאור לפרשה ח', ח'. (כג) צמקום „צלשלר" מנלא צכ"צ צכל מוקום „צלשאלר", וטס מנולת גס ההוספה: צן צכודלנר הרשע. (כד) צמקום „עד יוני כורש" מנלא צכ"צ וכי"צ: „עד טכננה על ידי כורש". (כה) כי"צ: חטע עשרה. (כו) טס: צית המוקדש. (כז) הסוה לזה מנגלה דף י"ח ע"ג, כי גס טס צקסו ומנלאו על פי החשבון הזה (י"ט עם כ"ו = ו"ה) את שני מנולכות צכודלנר, והמנאמר טס הוא כמעט מלה צנולה כמו טהוא כלן לפנינו. (כח) ע"ס ול"ל מודוך (וי"צ כ"ה, כ"ז); אולם צכ"צ כחוצ מודוך צכל מוקום וצכונה. (כט) כי"צ: כ"א ומחלה. (ל) טס וצ' ומחלה לצלשאלר. (לא) טס וכי"צ: נוסף: טל טניהס. (לב) צכ"צ: טמרה. (לג) טס: טנים; ראה מנגלה דף י"ח ע"ג וילקוט לאסתר ח' ז'. וכן הוא החשבון טל טנעים טנה: צכודלנר מלך ו"ה טנים, מודוך מלך כ"ג טנים ואחריו מלך צלשאלר ז' טנים מנלא סך הכל ע' טנה. ומדצריו טל ר' צנינון למדת, כי החשבון הזה אינו עולה יפה.

והגלה את ישראל (למדיצ) ופרס ומלך שנהג) אחת, הרי נ"א ל, כורש בנו
מלך ג' שנים, הרי נ"ד, ובשנת אחת לאחשורוש בתחילת מלכותו החלו לבנות
הבית (על דברי דניאל, כי דניאל טעה ומנה משנת ד' לנבוכדנצר מנבואת
ירמיהו וכלל אותן ט"ו שנים עם נ"ה, והם ע' משנת ד' לנבוכדנצר ועד) תחלת
מלכות אחשורוש, ואז כתבו שטנה על (יהודה וירושלם, ומלך אחשורוש אחרי
זאת י"ג שנה, כי בשנת אחת למלכותו בטלה המלאכה ומלך אחריו כורש בנו
הנקרא ארתחשסתא ואז כתבו צרי"ק) יהודה שטנה ואלה הם רחום בעל טעם
ושמשי ספראט) והיתה המלאכה במילה י"ד שנים כל מלכותי) אחשורוש, ל"ב
שנים למלכות ארתחשסתא הרי מ"ה שנים, שנה אחת (לכורש בן אסתריצ)
הנקרא דריוש עלו מבבל, הרי מ"ו שנה (ובשנת שתים יד) לבואם אל בית
האלהים בירושלם החלו לייסד ולבנות ובקשו הכותיים טו) להתחבר עמם לבנותו (טז)
ולא קיבלום אז שכרו יועצים להפר עצתם, ולא עלתה בידם בימי כורש כאז
בימי אחשורוש ואת (בימי ארתחשסתא הנקרא כורש בדברי חכמים יח), הוא
כורש, הוא דריוש, הוא ארתחשסתאי: 7 [כתב בשלם], ומי כתבו רחום ושמשי
על שם מתרדת טבאל: [ושאר כנותיוכ] כא) ושאר סיעתו, כנותו, עדתו, כנישתו,
כניפתו כנון כינפיא כולן לשון אחד כב), לשון כג) קודש עדתו, בלשון ארמי כד)
כנישתו, ובלשון כה) תלמוד כניפתו, בלשון פרסי כנותו כו): [וכתב הנשתון כתוב
ארמית ומתורגם ארמית], כלומר כתב משונה וכפול במכתב ובפירוש: 8 [כנמא],
כן נאמר, כלומר כן נימא, כן אימא כח): 9 [כנותוהו], עדתם כט) וסיעת כינפויס:
[דיניאל] מן דיני מדינתא, ואית דאמרי דיינא מלכות לט): [ואפרסתביא] מן

א) כ"צ וכי"מנ מוספיין: עם הכעדים. 3) כ"צ: צמדי. ג) טס וכי"מנ:
שנה. 4) כ"צ מוסיק פה ונלח "שנה". ה) טס וכי"מנ: לבנותו עזרא וסיעתו.
ו) כ"צ: עד. ז) טס וכי"מנ: על יושבי. ח) כ"צ: טרי והוא ע"ס. ט) ראה
עזרא ד' ח'. י) כ"צ וכי"מנ: לנלכות. יא) כ"צ: וצמנת ח'. יב) טס:
הנלכה, והיא הוספה. יג) טס: שנים. יד) כ"צ: 3, כי"מנ: שנים. טו) כ"צ:
הגדים, והיא הוספה. טז) טס: לבנות. יז) ל"ל: ואף. יח) כ"צ וכי"מנ מוספיס
פה ונלח "האוני". יט) ראה את הכתוב לפרשה ח', ח'. וסחשנון הנדויק הזה יודע
לנו, כי ר' צנינין טס צנאורו עין פקוחה גם על סדר הזמנים, והדבר הזה יראנו לדעת
את תכונת הפרוש שלפנינו, כי גם אל סדרי המולדה וקורות הימים טס מתכרו לב.
פרוש כל הפרשה עד המקום שאנו צו הוא לנו לרות ולעל, כי ר' צנינין הצין וידע מה
מלכת הצאור דורשת מננו, ויצא צטו טעם את קשור הענינים וסדורם ההגיוני זה
אחר זה בכל הפרשה. כ) כ"צ: כוונתו, והוא ע"ס, והכתיב צספריס טלנו הוא: כנותו.
כא) כ"צ מוסיק ונלח "כנותו" ללח לוך. כב) כ"צ וכי"מנ: כולוהו לט' חז
הוא צלטון כגון כנופיית. כג) כ"צ: צלטון. כד) טס: ארמית. כה) טס:
צלטון. כו) הצאור הזה יראה לנו לדעת, כי ר' צנינין דרך גם הוא צדרך הצלשנים
והשמדל לצאור מלות קשות וזרות ע"י ההשוואה עם לשונות אחרות מלשונות צני טס.
ראה את החלק הראשון ומספרנו זה פרשה ה' ומס"כ צכ"י קענניקאט ענין עולה צקנט
אחד עם מה שלפנינו; ראה גם רש"י וראצ"ע צמקונו. כז) כ"צ: וצפירוסו.
כח) ראה ח"א ומספרנו זה פ"ה, כ"ק (= כ"י קענניקאט), רש"י וראצ"ע צמקונו.
כט) כ"צ: וגם סיעת. ל) צספריס שלפנינו: דינית. לא) עיין קדושין דף ע' ע"ב:
ומריז רצא צמחוא צלאי דנאי (ורש"י פי' טס: שמות מקוונות או משפחות) וראה ערוך
הטלס לקוטי (ח"צ לז 95 והללח) שמוצא את הפסוק ככון. לדעתו דנאי או דינא
טיל Dabanas על נהר Belias בצנל.

פרסם): [ארבויאצ] מן ארך כמו וארך ואכר וכלנהג): [בבליא] מן בבל: [שושנביא] מן שושן: [דיהייד] ד) מן דיהי מדינתא: [עילמיא] ס) מן עילםו): 10 [ושאר אסיא די הנלי אסנפר רבא ויקרא והותב המו בקריאז] די שמריין, הם העמים שהביא אסרחן מלך אשור הנקרא אסנפר בלשון פרסם) והושיבן בערי שומרון ונתניירו מפתח האריות, ויש אומי אסנפר הוא אביו של אסרחןט): [ושאר עבר נהרא] י) ושאר העמים שמעבר הנהריא): [וכענת], וכן ענת, כלומר כניצ) מענה הכתביג) ויש אומי'ד) דברים רכים ומענה פיוסינ'טו) בענינא דין כת'טו) תחנונים ידבר רש"י, ד"א וכענת וכעת הזאתית): 11 [פרשנין] יט), משנה התורהכ) תרג'כא) [פרשניןכז) אוריתאכג), והוא כתב הנשתון, משונה וכפול: [אנרתא] דבריםכד) רבים אנוריסכס) בהכו): 12 [מרדתא], מורדת דכת' רבתי בנוים שרתי במדינותכז): [ובישתאכח) [[מרעט: [ושוריאכט) [[, חומות מתרגי ושוריאכז): [שכלילולא] [[ויכלו תרגי ואישתכללולא): [ואושיא] הם היסודותלג) חווק בנין הבורה כדכת' לאשישי קיר חרשתלד) ומתרגי לתקוףלה): [יחישון] לו) חופרים וחוטמים בקרקעלז) הקשה לייסד החומה כרתנן החוטמט בנדישלת): 13 [דך], זאת תרגי'לט) דאמ): [ישתכללון], ישלימו יכלו ויבנונא): [מדהנצ) בלו והלך מג) לא

ח) „מן פרס“ חסר כז"צ וצכ"וננ. לדעת קוהוט נספרו הנזכר ח"א 240 אפרסתכיא הוא העם האשורי היושב צין מזי וצין פרס, הנקרא צסס Parātaka-kene. צ) הכתיב: ארכוי. ג) גדלשית י' י'; וצכ"יז יש גם המשך הכתוב: צאך טנער. ד) כז"צ: דהייא; סקרי: דהיא, והכתיב: דהוא. ה) כז"צ: עלמייא; וצספרים שלפניו: עלמיא. ו) השוה רש"י, ראצ"ע וכי"ק צנוקונו. מכל הפרוש הזה נראה, כי ל' צנימין ידע להשתמש בצאורו גם צענינים גיאוגרפיים, אף כי לא עשה זאת אלא צדך מקירת הלשון (Etymologie). ז) צספרים שלפניו: צקריה. ח) כז"צ: פכסי. ט) צנוגע להפרוש הצ' ראה ס' הסרטים לז 568; ראה עוד רש"י וכי"ק צנוקונו. הפרוש הראשון, אשר לפיחו אסנפר איננו סמחריצ כ"א אסרחן, לא תנאל לדעתי צסוס אחד מהצאורים, וכנראה יש לו חיזה יחס אל שפת פרס, ולא אוכל לדאזון לצי להעניק חקר צדצר הזה. י) כז"צ: נהראי; צספרים שלפניו: נהרה. יא) צנוקוס „נהרה“ כתוב צכ"יז וצ"וננ: פרת. יב) קרי: מן, וכן הוא צכ"יז. יג) כז"צ וכי"וננ מוסיפס: דנה פרתגן איגרתא. יד) צכ"יז מוסיף „וכענת“ והוא ללא לוך. טו) כז"צ: פיוסיס. טז) סס: כענין סל'. יז) משלי י"ח כ"ג, וספיל לסיפא דקרא: ועסיר יענה עזות. יח) להפרוש הראשון השוה כי"ק צנוקונו, ולהפרוש הצ' והג' השוה ספר הסרטים לז 568, וראה גם ראצ"ע ורש"י צנוקונו. יט) צכ"יז מוסיף: כמו סל'. כ) דצרים י"ז י"ח; יהושע ח' ל"ב. כא) דאס המתרגומים צנוקוס הנזכר. כב) וצתרגוס: פתשגן, כג) „אוריתא“ חסר צכ"יז. כד) סס: צדצרים. כה) סס: אגודיס, וט"ס הוא. כו) השוה כי"ק, רש"י וראצ"ע צנוקונו. כז) צכ"יז וצכ"וננ ננאל גם המשך הפסוק: היחה לנמס (איכה א' ח'). כח) צכ"יז: וצאישתא, וכן הוא צספרים שלנו. כט) וצורי כתיב. ל) צכ"יז: הסומוות מתרג' צווייא (ראה תרגום לנצ"כ כ"ה י', ותהלים כ"א כ'). לא) אשכללו כתיב, וקרי שכללו. לב) השוה תרגום אונקלוס גדלשית צ' א'. לג) כז"צ וכי"וננ: הם השמות והיסודות. לד) יעני' ט"ז ז'. לה) תרגום צנוקוס סכ"ל: תוקפיהון. לו) כז"צ מוסיף: כלומר. לז) כז"צ וכי"וננ מוסיפין: צנוקוס הקרקע. לח) ראה סוכה דף ט"ו ע"א. לפרוש הפסוק הזה ראה רש"י צנוקונו, ספר הסרטים לז 568 והלחה. ע"ד השנויים הננאלים צכ"יז כצר דצרו צארכה צחלק הראשון מפתרנו פ"ו. עט) כז"צ וכי"וננ: כמו דמתרג'. מ) ראה תרגום אונקלוס לויקרא ו' י"ח. נא) כז"צ: ושליומו ויכלו ויצנו. נב) סס וצכ"יז: ננאל, וכן הוא צספרים שלנו. נג) כז"צ וכי"וננ מוסיפין: עוד.

ינתנו], מדה זו מנת המלך(ח), וז(ג) מכס הסחורה, וכן כת'ג) וכסאים אנשי מדה
 תרגי גברין דסחורה(ד), אנשי מדה, בעלי סחורה: [בלו], וזה) כסף גולגולתא
 כמו בקע לגולגולתו) מס לשלשון, וכן כת' ועל דניאל שם בל לשיזבותה(ז)
 כופר ממון להצילות), בל ובלו חד הוא וי' יתירה כמו ויכו האחד את האחד(ט)
 וידי) האחד(י): [והלך] זו ארנונא(י) הוא המכס שנותנין הולכי דרכים וגשרים
 ומחוזות ומדינות(יג), ומאחר שיבנו היהודים ירושלם ובית המקדש, עוד לא ישמעברו
 לך, ולא יתנו לך אילו המסיות: [ואפתום מלכין תהנויק] יד), ואוצר המלך היא
 בו נזקטו) והפסד: 14 [די מלח היכלא מלחנא] טז), מעתה(י) אשר סתור ההיכל
 שבירושלם, סתרנו מהיבנות בעצמנו ובטלה מלאכתו כמו ארץ מלחה לאית) תשב
 מתרגי ארע צדיאית) לא(כ) תיתובכת) ועוד שמים כעשן נמלחו(כג), על כן
 הגדנו לך כרי שלא תניח לבנות: [וערות מלכא] וקלון המלך, די(כג) וערות
 לשון חרבה(כד) כלומר אם יבנו(כ) בית המקדש וירושלם או ימרדו בך היהודים
 ויחרב מלכותך, ויש אומי' לשון דלות, כמו פנה אל תפלת הערער(כ) וכמו ערו
 ערוכ(ז): [לא אריך לנא למיחוא], לא נאה לנו לראות ויש אומי' לא ארוך(ח)
 לא נוחיל ונמתין כמו ויחל(ט) תרגי ואוריק דנא(ז) על זאת(ט) שלחנו והודענו
 למלך(ז): 15 [די יבקר], שיפשפש כמו לא יבקר הכהן(ג) מתרגי בירושלמי(ג)
 לא יפשפש כהנא(ט) והוא לשון(ג) בדיקה: [ותהשכח] ותמצא(ז): [ומהזקת
 מלכין] ומזקת מלכים(ט): [ואישתדור] מרד בלשון פרסי(ט), ויאבק תרגי ואשתדל(ט)

ח) כ"ג מוסיק: ומאי היא. ז) שם וזכ"מ: זו זמנת, והוא מיותר. ג) זכ"ג
 נמלא גם תחלת הפסוק: יגיע מנרים וכחר כוש (ישעי' נ"ה י"ד). ד) תרגום זמקום
 הניל: אכשין, והיא תוספה. ה) כ"מ: זה. ו) שנות ל"ה, כ"ו. ז) דכאל ו' ע"ו.
 ח) כ"ג מוסיק כמו איש כופר נפשו (שמות ל' י"ג). ט) שם וזכ"מ מוסיקין: וכמו
 זנו צעור (צמדזר כ"ד ג') פירוט; ראה ש"צ י"ד ו'. י) כ"ג: ויך את. י"א) שם
 זכ"מ מוסיקין בן צעור. יב) כ"ג: ארנוני. יג) שם וזכ"מ: ומדינות ומחוזות;
 י"ד) מנדה בלו וסלך ר' צבא צמרא דך ח' ע"א וכדריס דך ס"ב ע"ג; ראה גם
 ספר השרשים ל' 569, ראש"ע זמקונו וכ"ק. יד) צמפריס שלנו: ואפתם מלכים
 תהזק. טו) כ"ג: יהא צמק; זכ"ק נמלא "ומוק" זמקום, "ואולר"; ראה ס"ה
 (= ספר השרשים) זמקום הניל ורש"י זמקונו. טז) זכ"ג נמלא גם תחלת הפסוק:
 כען כל קבל. יז) כ"ג וכ"מ מוסיקין: וכז. יח) צמפריס שלפנינו: ולא (ירמ'י
 י"ז ו'). יט) זכ"ג וכ"מ: לריא. כ) כ"ג: דלא. כא) תרגום זמקום הזכר: כאלעא
 סדום דלא איתחיצת. כב) ישעי' נ"א ו'; הפרוט הזה עם הפסוק המוזכר פה נמלא
 גם צמ"ה ל' 569 ורש"י זמקונו. כג) כ"ג: ויש אומי'. כד) שם וזכ"מ: חורבן.
 כה) כ"ג: יצנה. כו) תהלים ק"ב י"ח. כז) שם קל"ז ז'; כ"ג וכ"מ מוסיקין:
 ועוד ערי ערוער ומתרג' קרוי חורבניא; צמגרוס שלנו ליטעיה י"ז ז': קרויהון חרבה.
 תוספה הזאת אין לה מקום זהה וצלי ספק תוספה המעתיק להפדוש השני של "וערות"
 (השוה להפרוט הזה ס"ה זמקום הניל ורש"י זמקונו). כח) קרי: אריך. כט) צמאית
 ח' י'. ל) כ"ג ומגרוס אונקלוס (זמקום הניל): ואוריק על דנה; השוה ס"ה שם
 ורש"י זמקונו. לא) כ"ג: על כן. לב) להפרוט הפסוק בלו השוה כ"ק זמקונו.
 לג) ויקרא י"ג ל"ו. לד) כ"ג וכ"מ: צמגרוס ירושלמי. לה) השוה תרגום ירושלמי
 זמקום הניל וראה גם רש"י זמקונו. לו) כ"ג וכ"מ מוסיקין: זיקור, והוא לשון.
 לז) כ"ג מציא לראיה: וינמלא ומתרג' ואשכח (ראה תרגום אונקלוס לצמאית כ"ו י"ג).
 לח) כ"ג: ומזקת מלכין. לט) כ"ג מוסיק וגם. מ) השוה תרגום אונקלוס
 לצמאית ל"ב כ"ה.

והוא לשון מלחמה: [על א] קריתא [דך] על זה הדבר העיר הזאת החריבה (ז):
 16 [די הן קריתא [דך] שאם העיר הזוג] תיבנה: [חלק בעבר נהרא] אין לך,
 שכשם שימרדו) כך היהודים, כך ימרדו בך כל יושבי עבר הנהר: [לא איתי
 לך], לא יש(ה): 17 [בשמרין] בשומרון, וזאת התשובה(ו): [שלם וכעת] דברי
 שלום ומענה רך: 19 [ובקרו והשכחהו] ובדקו ומצאו שזו העיר מימי(ז)
 שם גן נח שני ומלכי צדק מלך שלם ומתרגי מלכא דירושלם(ח) מאז מקדסט
 על המלכים מתנשאה: [ומרד] שמרדו בה הרבה מלכים: [ואישתדור] ומלחמות
 כמוי) ואישתדל, לי מתחלפת עם רי כמו וארו ואלוי(ט) ופירושה והנהיב, ואשתדול
 לשון מלחמה הוא(יג) כרכתי(י) ויאבק איש עמו חרגי ואישתדל(טו) מלמד שנלחם
 המלאך עמו(טז) עד שעלה עבקי(יז) ברגליהם(יח) עד כסא הכבוד, על(יט) כן נדע(כ)
 אשתדור מלחמות הוא(כא) ומימי עולם מרדו כל המלכים(כב) על ירושלם ונלחמו
 בה, ובזמן שהיו עושין רצון קוניהם, היו כל המלכים נותנים מס לישראל, ועל
 כן אמר: 20 [ומרכין תקיפין הוו על ירושלם] כגון דוד ושלמה ושאר מלכים
 והיו שולטין בכל עבר הנהר(כג) ומסיות ומכסים היו נותנים להם: [מדה] זו מנת
 המלך: [בלון] זו כסף נולגלתא: [והלך] זו ארנונא, לפי שהיו עוסקין בתורה
 ובמצות, ועתה מכבר אשר רפו ידיהם מן המצות, מעכשיו: 21 [שיסכד] שעם
 לבטלה(כה), [לבטל האנשים האלה שלא יבנו העיר הזאת: [עד מני טעמא יתשם]
 עד שאצוה אני ואשים עצה(כו): 22 [וזהירין הווכז] שלו למעבד על דנא(כז),
 להיות להם שלו וביטול כמו לא תשלה אותי(כט), כלומר לעזוב המלאכה ולבטלה
 על זה הדבר שאמרתם, למה ירבה חבלה והשחתה להיזק(ל) מלכי מדי ופרס, וכל
 כך למה, כדי שלא ימרדו עליו אנשי המלוכה, ועדיין לא הגיע זמן הבינין(לא):
 23 [אדין], אז מאחר שאיגרת(לב) הגשתון של ארתחשסתא המלך היה נקרא(לג)
 לפני רחום ושמשי וסיעתם, הלכו בחפזון לירושלם, בחפזון מתרגי בבבילונ(לד) ובטלו
 מהם המלאכה בכחלת(לה) גדול: [נשתונא], כתב שיש בו מלשינות(לו), מילה שנויה

(א) כ"ז: דנה, וכן הוא בצפריים שלפנינו. (ב) כ"ז: הוחדנה. (ג) טס: הזאת.
 (ד) טס וכי"מ: שמרדו. (ה) כ"ז וכי"מ: מוספיס: תרג' לא איה. (ו) כ"ז וכי"מ:
 משלימם ע"פי הפסוק: פתגמא שלח מלכא. (ז) טס וטס: מן ימי העולם מימות. (ח) השזה
 תרגום חונקלום לבראשית י"ד י"ח; כ"ז חסרה ונלח "ונלכא" המוצאם ככ"מ והחוקקלת
 לנלח "מלך" שפסוק. (ט) כ"ז: נקדם עולם; כ"ז לפסוק ט"ו, ט"ז י"ז וי"ט הוא
 כמעט מלה נמלה כמו שהיא לפנינו. (י) כ"ז וכי"מ: מוספיס: ויאצק מתרג' (בראשית
 ל"ב כ"ה). (יא) וארו, דנכאל ז' ב' ה' ז'; ואלו, טס ד' ז' י'; ז' ח'; באור שניהם
 = טס. ע"ד חנוף האותיות ל' ול' ראש ח"א מוספרנו זה פ"ה. (יב) כ"ז מוסף:
 וכן ואישתדור. (יג) טס: ואישתדל לשון מלחמות. (יד) טס וכי"מ: וכן הוא חומר.
 (טו) תרג' ואישתדל (בראשית טס) חסר כ"ז. (טז) טס: עס המלאך. (יז) ט"ס ו"ל:
 אצק. (יח) כ"ז: רגליהם. (יט) טס: ועל. (כ) טס: כי (הוספה). (כא) טס וכי"מ:
 טס; לפי כ"מ ו"ל: מלחמה הוא. (כב) כ"ז וכי"מ: מלכי עולם. (כג) כ"ז מוסף:
 ומנות. (כד) טס: שינו, וכן הוא בצפריים. (כה) כ"ז וצפריים: לנלח. (כו) כ"ז
 מוסף: וטעם; הפרוש שלפנינו לפסוק כ' — כ"ז כנלח כמעט מלה נמלה ככ"ק.
 (כז) כ"ז: תהוו, והוא עעות. (כח) בצפריים שלפנינו: דנה. (כט) מלכים ז', ד' כ"ח.
 (ל) ט"ס ו"ל להזיק. (לא) ז"ל הצנין, וכן הוא כ"ז. (לב) טס וכי"מ: אשר אגרת.
 (לג) כ"ז: נקרי. (לד) השזה תרגום חונקלום לשמות י"ז י"ח; כ"ז מוסף: לירושלם
 על היהודים. (לה) טס: וכי"מ: צרוע וצח גדול. (לו) טס וטס: כתב שנו לשון

שמהליף ושונה בלשונא) ואינו מדבר כראוי וכנכון, או בטלה עבודה(3) של בית יי(ג) מתחלת מלכות אחשורוש, וכל ימי ארתחשסתא עד שנת שנים לדריוש מלך סרס:

ה.

1 [והתנבי חגי], או באותו הפרק נתנבא חגי(ד) הנביא וזכריה בר עדוא(ה) על יהודה וירושלם, על היהודים שיבנו בית המקדש, כי לא תבטלו(ו) מלאכתן וכן כת' בשנת שנים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר יי(ב) ביד חגי הנביא(ז) וכת' עלו ההר והבאתם עץ ובונו הבית וארצה בו ואכבדה אמר יי(ח) וכת' בשנה השנית בשנת שנים לדריוש היה דבר יי(ט) אל זכריה(י) וכת' לכן כה אמר יי(יא) שבתי לירושלם ברחמים ונוי(י): 2 [באדין], או קמו זרובבל וישוע(יב) והתחילו לבנות הבית(יג) ואותם(יד) הנביאים חגי וזכריה(יד) ועזרא ויהושע הכהן הגדול מסייעין אותם ומטיבין(טו) לבם בנבואתם ככת' ידי זרובבל יסדו(טז) הבית הזה(יז) בעת הראשונה(יח) בימי מלכי מדי ופרס וקמו צרי יהודה ובנימין וביטלו המלאכה בלשון(יט) שסיפרו אצל מלכים על יהודה וירושלם ועלתה ביד צריהם לבטל, כי לא הגיע עת בית יי(כ) להבנות וידיו תבצענה(כ), עכשיו ידיו תהיין(כא) משלימות הבנין כמו כי יבצע יי(כב), לפי שעכשיו הגיע הזמן: 3 [בה זמנא], באותוכ(כג) העת שהתחילו(כד) זרובבל וישוע לבנות(כה) בשנייה כדברי חגי וזכריה, או בא עליהם תתני שהיה משומר(כו) ושם אותו סנחריב(כז) פחת(כח) שלטון בעבר הנהר(כט), ואומר כי כן(ל) רבשקה(לא) היה: [וישתר], הוא שכת'ל(לב) והקרוב אליו כרשנא שתר(לג): [ביוני(לד)], הוא שכת'לה) ביותא ואבגתאלו): [וכנותהון] וסיעתם: [מן שם לכום(לז) מעם], מי נתן לכם רשות, לפי שני לעיל(לח)

מלשינות; לדעתנו ל"ל כזה: נאלי מלשינות. ח) כ"י: צמילת לטונו. צ) סס: העצודה. ג) סס וכ"מנ מוספיס: של צית האלהים אשר צירושלם; הסוס לזה כ"י:ק צנאקומו. ד) מן "לז" עד "חגי" חסר צכ"י:צ וכ"י:מנ. ה) כ"י:צ: צן עדו הסציאל. ו) סס: עוד (הספק). ז) חגי ח' א'. ח) סס א' ח'; ולאכנד כתיב. ט) כ"י:צ וכ"י:מנ ונציחין גס אח המסך הפסוק: צן עדוא הסציאל לאנר (זכריה א' ז'). י) צמקוס "והו" נולא צכ"י:צ וכ"י:מנ המסך הפסוק: ציתי יבנה צה (זכריה א' ט"ו). יא) כ"י:צ: זכרובבל צן סאלתיאל וישוע צן יולדק. יב) כ"י:צ וכ"י:מנ: צית המקדש. יג) ל"ל: ואתם. יד) כ"י:צ: זכריה. טו) סס מוסיק: אח. טז) סס צטעות: יפדו. יז) זכריה ד' ט'. יח) כ"י:צ וכ"י:מנ: צלאסונה. יט) סס וסס: צלשון טרע, והוא נכון לפי דעתנו. כ) זכריה ד' ט'. כא) כ"י:צ: מהיינה. כב) יסעי' י' י"צ. כג) הסהוג צצאורנו להציא אח ראשית הפסוק כלורתו ולהודיע אח"ז רק אח חקן כל הפסוק או אח כל הפסוקה ולא כלטונו מנעט. כד) כ"י:צ וכ"י:מנ: צאותה. כה) כ"י:צ: כעשהמילו. כו) סס וצכ"י:מנ: לצנות הצית. כז) צכ"י:צ: מנעמך, והוא ט"ס. כח) כ"י:צ וכ"י:מנ מוספיס: מלך אסור. כט) סס וסס: והוא שלטון, לחוספת צאור. לו) צמקוס "הנהר" יצ צכ"י:צ "נהר פרת". לז) קרי: צן. לא) רצטקס סר לזא סנחריב (מלכים צ' י"ח). לב) כ"י:צ מוסיק: צמגילה. לג) אסתר א' י"ד. לד) קרי: צוזני. לה) כ"י:צ מוסיק: צמגילה. לו) סס צינא (זה טעות) ומצונה (צספרים שלפנינו: מצונה); ראה אסתר א' י'. לז) כ"י:צ: לכון, וצספרים שלפנינו: לכס. לח) כ"י:צ וכ"י:מנ: לעילא.

שימוה) טעם לבטלא גבריא(3) אילך וקריאת דך לא תתבניג) עד מני טעמא יתשם ד), ועל כן אמרו עכשיו מן שם לכוּם טעם: [ואושרנא דאס] וחומה זאת, ויש אומי' ואושרנא ארמון גדול ובירה גדולה, כרכי עלו בשרותיה ושחתו(, בנין של קורות כדכתי' בצל קורתיו(2) בטלל שרותיה(1) וכן ט) נאמר בנבואת חני עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית(1): 4 [כנמא], כנאמר: 5 [ועין אלההוסיא] ככתיב(3) עיני יי' אלהיך בהיג): [ולא בשילו המו] יד), עד אשר טעם הדבר לדריוש ילך ואז ישיבו אנרת על זאת, או שלחו אנרת לדריוש וזהו טו) פתשגן איגרתא כו"ט(2): 8 [אבן גלל] אבני שיש כמו בורמית(1) דגללאית(1): [ואעיט) מתשם] ועין מושם בכתלים לחוק החומה: [ועבירתהכ) דך] מלאכתא(1) זו: [אספרנא] כוריות, ד"א אספרנא כמו אספרווא דגרסינן בראש כתובותכ(3) אספרוואכ(3) דידי בשלישי הוא דאתיאכד), והם משואותכ(3), אספרנאכו(1) ארמספרכו(1) אנא, עד שלא יגמר הדיבור להיאמר והן עושין אותו במהרה ובנין הבניןכ(1): 11 [התיבונא] השיבוננו: [אנתנאכט) המון], אנתנו המה עבדי אלהי השמים(1): [די הוה בנא] לא) שהיה בניו מקודם לכן שנים רבות ושלמה מלך ישראל הגדול בנאו ושיכללו ואין זה הבנין דבר חדש: 12 [להן מן] לב) די הירנזו(1) לב) ואכן משהכעיסו אבותינו לאלהי השמים מסר אותן ביד נבוכדנצר(1) והבית הזה(1) סתרו והחריבו ועמו הגלה לבבל: 13 [ברם בשנת הראו] וגם בשנת אחת לכורש מלך פרס שם עיצה וטעם הבית הזה להיבנות(1), וגם כלי בית האלהים של זהב ושל כסף אשר נבוכדנצר הוציא מן ההיכל שבירושלם: 14 [והבל הימו] לב) והוביל אותן לבבל, הוציא אותם כורש הראשון מהיכל

ח) כ"ג: וכען סינור. 3) טס: גוצרייא. ג) צפריס טלפנינו: תצנאל. ד) עזרא ד' כ"א. ה) צפריס טלפנינו: דנה. ו) ירמיה ה', י'; ונלת "ושמזו" חסר כז"ב. ז) טס מוסיף: ונתרגו. ח) ראה תרגום אונקלוס צלשית י"ט, ח' (וטס צנוקסא טלפנינו: שרית) ט) כ"ג: וכך. י) חגי א' ח'; צנוגע לפרוש הראשון של "ואושרנא" פרש"י צנוקונו (צנין חומות לצנים חצרו ונחם), ס"ה ל' 569 וכי"ק צנוקונו. יא) כ"ג: אלהיסה. יב) טס: כונו. יג) דצריס י"א, י"ב. יד) כ"ג: וכי"ק מוסיפסיס: לא צטלו להם. טו) כ"ג: וזה הוא. טז) טס: וכי'. יז) כ"ג: כורמיי, והוא ט"ס. יח) טס וכי"ק: פרויין מן ט"ש. והוא חוספה; רש"י וכי"ק ונפרשים ונלת "גלל" ג"כ צדך הזה; ראה גם ס"ה ל' 570 ותניא (דפוס ווארשא תל"ט) ל' 48. יט) כ"ג: ועל. כ) טס ועיזידתא; צפריס טלפנינו: ועזידתא. כא) כ"ג: ונללכא. כב) כתובות ד' ג' ע"ב. כג) מן "דגרסינן" עד "אספרווא" חסר כז"ב. כד) כתובות טס: קאחזו; כ"ג: דאתי. כה) כ"ג: וכי"ק מוסיפסיס: צדק חמונה. כו) כ"ג: ארענספרכו, וע"ס הוא. כז) טס: עד דונספר. כח) ונלת "אספרנא", הנמלאת בעזרא ז' פעמים (סי' ח'; ו' ח' י"ג י"ג; ז', י"ז כ"א כ"ו) מנזרחת צצאורכו על שלשה חופנים. הצאור הא' והב' דומיין צעניכס (ראה רצ"ע וכי"ק צנוקונו; ס"ה ל' 570). הצאור הצ' לא נמלא צנוקוס חק, וכנראה ל' צניקן אמרו ומנך לו צנאמרי התלמוד המוצא צזה. לדעת קוהוט (ערוך השלם ח"א ל' 195) נוקר הנלה הזאת הוא צשפת פרס פרנאן או פרסאלא, ויהיה פרושו לפי"ז: רחוק נשטות; לדעת גייגר (צנכתצו העתי ח"א ל' 205) נוקר הנלה הוא ספר, ויהיה אי"כ לנלת אספרנא מוצן כללי (מנצע מודעת הערך). כט) כ"ג: אנתנו. ל) טס: והארץ (הוספה). לא) צפריס טלפנינו: הוא צנה. לב) מן" חסרה כז"ב וכז"ב; ראה נוסחת הספרים. לג) צפריס טלפנינו: הרגזו. לד) כ"ג: וכי"ק מוסיפסיס: מלך צבל. לה) "הזה" חסר כז"ב. לו) צפריס טלפנינו: חדה. לז) כז"ב: מציא צזה גם ונלת "ואף" שהיא התחלת פסוק י"ד. לט) צפריס טלפנינו:

מלך (ה) בבל (ז) לששבער שמו של שלמון (ג) אשר פחת וסנן שם אותו (ד):
 15 [ואמר ליה] (ה) אלה הכלים שא והולך אותן והנח אותן בהיכל שבירושלם:
 16 [אדין], או ששבער זה בא ונתן אותם בהיכל י"י ויסודות הבית הזה הוא
 בית האלהים אשר בירושלם התחיל ליסר ומאו ועד עתה (ו) להיבנות ולא שלמה
 מלאכתו: 17 [ובעין] [ועתה] יבדוק המלך בבית שם נגזיות) שם באוצר
 שהובא (ט) מבבל ושם יש כתוב בספר הזכרונות כי מן כורש הראשון הושם (י)
 טעם וניתן רשות לבנות בית האלהים זה בירושלם: [ורעות] ורצון המלך על
 זאת המלאכה ישלח לנו בכתב ידו:

ו.

1 [באדין] [אזיה] כורש המלך צוה וברקו בית (ב) הספרים אשר (ג) גיזו
 הממון מונחים שם בבלי (ד): 2 [והשתכח באחמתא] ונמצא בחמת, שכן דרך
 בני אדם לשום שטרותיהן בעור מעובד כמין חמת, ויש אומרים באחמתא בתיבה (טו)
 קטנה (טז): [בבירתא] (י) בבירה, בארמון המלך במדי, ושם מגילה אחת וכן כתוב
 בתוכה בשנת אחת לכורש מלך פרס (יא) כורש המלך שם טעם כולי (יב) בזכרון
 דברים (כ) שנעשוכא): 3 [אתר די דבחין דבחין] מקום אשר הובחים וובחין:
 [ואשוהי מסובלין] וחומותיו מסובלין וגבוהין ונישאיין (כג) אמות ששים רוחבין
 כגובהן (כד) כדי שלא יפלו (כה): 4 [נדבכין די אבן גלל] כמו ששינוכה) או
 בראש הנדבך (כו), פירש נדבכין טוריה (כז) אבן על אבן, שכן כתב בנבואת חגי
 מטרם שום אבן על אבן בהיכל י"י (כח) חרני עד דלא יתסם נדבך על נדבך
 בהיכלא די"י (כט), והם טורים של אבן שייש ג' (ל): [ונדבך די אע חרת], וטור

והיכל המזבח (א) "מלך" חסר כ"ז. (ב) יש להשלים ע"י וולת "ונתנס". (ג) כ"ז:
 שמו לשלמון. (ד) כ"י קניי ונצח פה העמקת הפסוק העצירה עצומים (ה) שם ח"ל ונספרנו
 זה פ"ו); זככל ישור הנצור שלפנינו וכ"י זה לא, צפרע צפרעה הזאת, כמעט
 וולת צמלת. (ה) צפרים שלפנינו: לה. (ו) כ"ז וכ"י מוספים: הותחל. (ז) כ"ז
 מוסף: אס על המלך עוז. (ח) טס: ידוק צצית גיזי הולך. (ט) טס: אשר הונח.
 (י) טס וכ"י מנ: הורטס; נוסחת כ"י הוא גם נוסחת הספרים שלפנינו. (יא) כ"ז
 צטעות: זה. (יב) טס: צצית. (יג) טס וכ"י מנ: האולרות וגיזי. (יד) קרי: צצכל.
 (טו) כ"ז: כתיבה, וזה טעות. (טז) להפרוט הרשון ראה ט"ה ל' 570: צלחמתא
 כמו חמת מים וולא אגרות; רש"י צמקונו: פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי —
 מגזרת חמת מים; כ"ק צמקונו: ונמלא צמח; רש"י צמקונו: יש אומרים שהוא מן
 חמת מים; גם הפרוט הז' נמלא צמח"ע: או הוא טס כלי; לדעת קוהוט (ערוך השלם I
 ל' 57) לחמתא הוא *Eybatava*; ראה גם צמק La geogr. du Talmud לה' שם
 כיצואיר ל' 376 הערה 3. (יז) כ"ז: צציתא, והוא ט"ס. (יח) כ"ז וכ"י מנ נמלא
 "צצלי צמקום" פרס". (יט) פסוק ג' צפרעה צצנוי לשון. (כ) כ"ז: הדצרים. (כא) עיין
 אבן עזרא; כ"י ונחרט וולת "צצירה" צמלת "היכל". (כב) כ"ז: ונוטא"ס. (כג) טס
 וכ"י מנ: ורוטנן אמות ט' גוצהן כרוטנן. (כד) ראה כ"ק צמקונו. (כה) כ"ז וכ"י מנ
 מוספים: צראש האילן. (כו) צרכות ט"ז ע"א (רש"י צמקום הנ"ל); לשון החלמוד:
 צראש האילן וצראש הנדבך. (כז) ט"ס הוא ול"ל: הס טורים, וכן הוא כ"ז וכ"י מנ.
 (כח) חגי צ' ט"; צמקום הספרים: אל אבן. (כט) צמקום (צמקום הנ"ל) וכ"ז:
 לא ינוטס. (ל) כ"י קנמי ונצח את הפרוט הזה צמס דונס; ראה ספר הגלוי ל' 8;

של עץ אחת), וכן כתב בבניין שלמה ויעש לבית טורי גזית שלשה וטור כרותות ארוים), אבל שלמה מה שעשה לשום שמים עשה, וכורש לא עשה לשום שמים, שלמה עשה מלמעלה בראש הבניין), וזה עשה מלמטה בתחלת הבניין, שלמה שיקע העץ בבניין וזה לא שקעו בבניין, שלמה סיירו בסיד וזה לא סיירו בסיד), כל כך למה, לפי שחישב בלבו ואמר אם ימרדו בי היהודים אשרוף אותו באש): [ונפקתא] הוצאה): 5 [הנפק] הוצאה): [ותחת] ותניח כמו ותנה בנדו ותרני ואחתתיה ללבושיה): 6 [כען תתני פחת עבר נהרא] ט) ושאר סיעתם): [ואפרסכייא] יח) הם גדולי מלכות, אפרסכיא, אפי גיוו מלכא סכני, פי פניי) תאר המלך מביטין, אשורנו ולא קרוב תרגי סכיתיהיג), והם רואי פני המלך הכתי במגילהיד): 7 [שבקן] הניחוטו): 8 [די מדת עבר נהרא] טז) ממנת המלך הבאה אליו מעבר הנהריו) כמו מדה בלו והלך יח) לשון גרה מאותן הנכסים יעשה בנין הבית: [אספרנא] בוריותיט): [נפקתא] הוצאה ובדקכ) תהיה נתונה לאילו האנשיםכח): 9 [ומה הששין] כג) ומה חוששין, כלומר ממה יש להם כג) מחשבהכד), הרי בני תורין וגו'כה): [חנטיס] חטים: [די לא שלון] בליכו) שגנה ובליוכ) פשיעה אלא כרצונםכח): 11 [די יהשנא] שישנא וימירכט): [יתנסח] כמו ונסחתל): [ווקיף יתמחא] לח) ותלוי יהרג וימות וימחה שמוגכ), וזה פירושו כל אומה ולשון וכל איש שימירג) דבר זה לבטל מלאכה זו יעשה בו דין כמו שנעשה בהמן שיעץ בימי אחשורוש לבטל בנין בית המקדש, ראו

הסוה גס ס"ה לז 570: דכזכין, וטורין, וכן. צננסה קורין צראש האילין; כי"ק צנקונו: וטורי חנן טיש; רש"י וראצ"ע צנקונו. ח) הסוה כי"ק צנקונו. ז) מ"ל ו' ל"ו; נוסחת הספרים: שלשה טורי גזית וטור כרתת ארוים. ג) כי"צ וכינו"כ מוספיס: צסוף החונת. ד) וזה לא סיידו צסיד" נטוט צכיי"ג. ה) כל הענין הזה נולד כמעט ונהל צנלה צילקוט לכחוני" ח' א' ו' כי"צ: ונפקתה והולאה. ז) טס: הוליא, וכן תרגמו הנהל הזאת כי"ק, רש"י וראצ"ע צנקונו. ח) הסוה ח"ל לצלשית ל"ט ט"ו (והסוה; גס כי"ק צנקונו). ט) נוסחת הספרים: נהרה; צכיי"ג וכינו"ג לא הוצאו ונלת, עבר נהרא", אולם מוספיס צלדק: עתה תתני פחת עבר הנהר ושחר צחזי. י) צכיי"ג: ושחר סיעתו, והיא נוסחת נוטעת צלי ספק, כי לתרגום ונלת, וכונתהו"י לחנו לריכיס צזה. יא) צספרים שלפנינו: אפרסכיא. יב) צנקוס פי' פני" נולד צכיי"ג: כני והיא טעות. יג) ח"ל צמדצר כ"ד י"ו. יד) אסתה ח' י"ד; ר' צנינוין מצדיל צין אפרסכיא לאפרסכיא (ראה פרושו לפרשה ד' פסוק ט'), ונטה צזה מדרך הנפרסים האחרים ויצאר ונלת אפרסכיא צמריאות יתרה, אך צאורו אינו עולה יפה ע"ד השולח הלשונות. צכיי"ג יש פה הוספת הדצרים: [רתיקין] רחוקין היו נוטס. טו) כי"צ וכינו"ג מוספיין: 8 [וונכסי ונלכא], ונכסיס של ונלך כמו צנכסיס דציס (יהושע כ"ג ט). טז) צספרים שלפנינו: נהרה. יז) צכיי"ג: ונעצר הולך, וזה טעות. יח) עזרא ד' י"ג; ז' כ"ד. יט) כי"צ וכינו"ג ונשלינוס: צלי אחר; ראה צפרטינו לפרשה ה' פסוק ח'. כ) כי"צ: וצדק הצית. כא) כי"צ וכינו"ג: לאנסיס האלה. כב) ל"ג: ונח חשק, וכן הוא צספרים וככיי"ג. כג) צכיי"ג: לנו. כד) כי"ק: ונח יחשו; ראה להלכה פרשה ז' כ'. כה) כי"צ וכינו"ג מציחין חת הפסוק כלו: ודכרין ואימירין לעלוון לאלה סניא. כו) כי"צ: צלל. כז) טס: צלל. כח) כי"ק: אשר לא ישנה; ראצ"ע צנקונו: צלל דחיו. כט) כי"צ וכינו"ג: אשר ישנה ויניי. ל) דצרים כ"ח, ס"ג: הסוה ס"ה לז 570 (נהל צנלה כניש לפנינו). לא) כי"צ: יתחיו, והוא ט"ס. לב) מכוון לצאור זה מתרגם צכיי"ק: כל איש אשר ישנה הדצר הזה יהרס עץ ונציתו ויועמד ויחלה עליו. לב) כי"צ: אשר יניי.

מה אירע לו, הונסח ונוטל עין מקורות ביתו ונתלה עליו ככת' א) ויתלו את המן על העץ(ב). ואמרו חכמים מתיבת נח היה אותו העץ(ג) ופרשנדתא בן המן(ד) היה הנמוק(ה) בקרדוניאו(ו) בארץ אררט, מקום שנחה שם(ז) תיבת נח ולקח משם קורה(ח) המשים אמה כרוחב התיבה ושלאו לאביו כדי לתלות את מרדכי עליו ונתלה המן בו(ט): [ובייתהי] נולו יתעבד], ביתו הפקר יעשה(י) כמו שאירע להמן שני הנה בית המן(יב) נתתי לאסתרינ(יג) ויש פותר(יד) נוולי מקום אבוס בקר ומנוול מדומן(טו) צפיעי(טז) בקרי(יז), כי כאשר יבוו המלכים בתי האויב או יחריבו התקרה והמעויבה להיות חרבן עולם ושמה ירבעו הבקר והסוסים(יח) ונעשה מקום מנוול מגלליהם(יט): 12 [ינמר] כמו והגרת(לניאכ) אבניה(לא), כלומי ימנר ויורד מגדלת' כל מלך ועם ששלח(לב) ירו להשחית בית יי(לג): [אספרנא] בוריוות: 14 [וסבי יהודאי(כד) זקני היהודים, הסכס], עזרא וסיעתו אנשי כנסת הגדולה: 15 [ושיצי(כו), ויכל תרגי ושיצי(כז), נגמרה מלאכתוכם] בשלשה באדר בשנת ששכט(למלכות דריוש וזה שאמר למעלה(ל) מטעם(לא) אלה שמיא(לב) ומטעם כורש ודריוש ואתחששתא(לג) מלך פרס, ואמרו חכמים כורש ודריוש ואתחששתא כולן אחד הן(לד), אבל בדעת(לה) גי מלכין

א) כ"י: וכי"מנ: כאמור. 3) אסתר ז' י'. 4) כ"י: וכי"מנ: אותו העץ ונתיבת נח היה. 5) אסתר ט' ז'. 6) למלת הנמוק (= *ἄγρμωυ*, שר לנח, מושל) ראה צפיר העולים נוסף ה. 7) אסתר ט' ז'. 8) למלת הנמוק (= *ἄγρμωυ*, שר לנח, מושל) ראה צפיר העולים נוסף ה. 9) אסתר ט' ז'. 10) אסתר ט' ז'. 11) אסתר ט' ז'. 12) אסתר ט' ז'. 13) אסתר ט' ז'. 14) אסתר ט' ז'. 15) אסתר ט' ז'. 16) אסתר ט' ז'. 17) אסתר ט' ז'. 18) אסתר ט' ז'. 19) אסתר ט' ז'. 20) אסתר ט' ז'. 21) אסתר ט' ז'. 22) אסתר ט' ז'. 23) אסתר ט' ז'. 24) אסתר ט' ז'. 25) אסתר ט' ז'. 26) אסתר ט' ז'. 27) אסתר ט' ז'. 28) אסתר ט' ז'. 29) אסתר ט' ז'. 30) אסתר ט' ז'. 31) אסתר ט' ז'. 32) אסתר ט' ז'. 33) אסתר ט' ז'. 34) אסתר ט' ז'. 35) אסתר ט' ז'. 36) אסתר ט' ז'. 37) אסתר ט' ז'. 38) אסתר ט' ז'. 39) אסתר ט' ז'. 40) אסתר ט' ז'. 41) אסתר ט' ז'. 42) אסתר ט' ז'. 43) אסתר ט' ז'. 44) אסתר ט' ז'. 45) אסתר ט' ז'. 46) אסתר ט' ז'. 47) אסתר ט' ז'. 48) אסתר ט' ז'. 49) אסתר ט' ז'. 50) אסתר ט' ז'. 51) אסתר ט' ז'. 52) אסתר ט' ז'. 53) אסתר ט' ז'. 54) אסתר ט' ז'. 55) אסתר ט' ז'. 56) אסתר ט' ז'. 57) אסתר ט' ז'. 58) אסתר ט' ז'. 59) אסתר ט' ז'. 60) אסתר ט' ז'. 61) אסתר ט' ז'. 62) אסתר ט' ז'. 63) אסתר ט' ז'. 64) אסתר ט' ז'. 65) אסתר ט' ז'. 66) אסתר ט' ז'. 67) אסתר ט' ז'. 68) אסתר ט' ז'. 69) אסתר ט' ז'. 70) אסתר ט' ז'. 71) אסתר ט' ז'. 72) אסתר ט' ז'. 73) אסתר ט' ז'. 74) אסתר ט' ז'. 75) אסתר ט' ז'. 76) אסתר ט' ז'. 77) אסתר ט' ז'. 78) אסתר ט' ז'. 79) אסתר ט' ז'. 80) אסתר ט' ז'. 81) אסתר ט' ז'. 82) אסתר ט' ז'. 83) אסתר ט' ז'. 84) אסתר ט' ז'. 85) אסתר ט' ז'. 86) אסתר ט' ז'. 87) אסתר ט' ז'. 88) אסתר ט' ז'. 89) אסתר ט' ז'. 90) אסתר ט' ז'. 91) אסתר ט' ז'. 92) אסתר ט' ז'. 93) אסתר ט' ז'. 94) אסתר ט' ז'. 95) אסתר ט' ז'. 96) אסתר ט' ז'. 97) אסתר ט' ז'. 98) אסתר ט' ז'. 99) אסתר ט' ז'. 100) אסתר ט' ז'.

הוא) וחילקו להן מלכות נבוכדנצר, כורש מלך על בבל שני בשנת חרא לכורש
 מלך (בבל 3) וכת' ג) ודריוש מדאה ד) קבל מלכותאס) וכת' ארתחשטא מלך
 פרס ו), ונס על דעת חכמי האומ' ג' שמות היו לו, גם זה יתכן להיות, כי כן
 נאמר כורש מלך פרס), כורש מלכא די בבלס), וכת' ודריוש מלכא שם טעם
 וגו' ערט) מהחתיך תמה בבלי) תמהיא), וכת' ודריוש מדאה קבל מלכותא 3), הרי
 מלך על בבל ועל מדי ועל פרס, כורשיג) שמלך כשר היה, ארתחשטא על
 שם מלכותאיד) ומה שמו דריוש שמוטו): 16 [בחרוה] בשמחה: 17 [לחשיאטו])
 לחטאת: 18 [והקימו כהניא בפלוגתהון ולויא במחלקתהון], או עמדו הכהנים
 איש בחלקו להקריב קורבנותיהם והלויים איש בחלקו) על דוכנן: 20 [כי
 הטהרון] מטמי מת ומקרי זובים וזבות כת'י) כי יהיה טמא לנפש יט), טמא
 נפש זה טמא מת, אוכ) בדרך רחוקה בעלי קריין וזבין וזבותא), נידה מתרגי
 מרחקאכ3): 21 [ובל הנבדל מטומאת גויי הארץ] אותן שגרשוכג) נשים
 נכריות שנשאו:

א.

9 [הוא יסוד המעלה מבבל], הוא זמן המיוסד וקבוע לעלייתם מבבל,
 באחד בניסן עלה מבבל ונתעכב בשושן הבירהכד) עד ראשכה) אב ובא לירושלם,
 אז מינהו המלך לנגיד על ישראל, כי היה צדיק ומיושרכו): 10 [והכיןכו) את
 לבבו לדרושכח) תורת י"י ולעשות] שהיה מעשה אותן ללמד בישרי חק ומשפט
 כמו ואת הנפש אשר עשו בחרןכט), שעשאם ל) וגירס וקירבן תחת כנפלא)
 השכינהל3): 11 [פרשגן] פתשגן, ר' מתחלף עם ת', ופירושו דברי פיתויין

א) כי"צ וכי"מנ: שלשה מלכים היו. 3) עזרא ה' י"ג; 3) ספריים: "חדה" וכן "מלכא די
 צב"ל. ג) "וכת' חסר צכ"ג. ד) מדיא כתיב (והוא ארץ מדי). ה) דניאל ו' א'.
 ו) עזרא ז' א'; ו' י"ד. ז) שם "ח' א' ח' צ' ח' ט) שם ה' י"ג. ט) כי"צ מוסיק
 צה: די. י) קרי: צב"ל (עזרא ו' א'). יא) נולת, תנוה"ה השנית מיותרת ולריך
 למוקח. יב) דניאל ו' א'. יג) כי"צ וכי"מנ מוסיקים פה נולת, "על", ואינו צב"ל
 ראש השנה ג' ע"ג. יד) ז"ל: מלכותו, וכן הוא צלמוד שלנו. הלאצ"ע צמקונו יפתח
 לנו שערי צינה להצין את המאמר הסמוך והסמוך הזה, צאמרו: ולרתחשתא הוא דריוט,
 ונקרא ארתחשטא על שם המדינה והמלכות, כי כל מלכי פרס היו נקראין כך, כאשר
 כל מלכי מנרים נקראין פרעה. טו) כי"צ וכי"מנ מוסיקים ונשלימים: על שדרשו לאל
 צימיו; המאמר הזה חסר צב"ל צמקוס הני"ל וכן אינו צילקוט לנחמה א' א'; 3) צכ"מ
 נמלאת הנולת האלה לעזרא א' א'. טז) הקרי: לטמא. יז) מן "לחקריצ" עד
 "בחלקו" חסר צכ"ג. יח) קרי: ככת'. יט) כי"צ וכי"מנ מציאים את כל הפסוק: או
 נדרך רחוקה (צמדנר ע' י'). כ) "או" חסר צכ"ג. כא) צמקוס "זבות" נמלל צכ"ג
 וכי"מנ "ומנורעין". כב) ת"א ויקלל כי כ"א; השוה לצאורטו זה אורכ נחמד חלק ד'
 לז 43 והללח. כג) צכ"ג: טיגרשו, והוא טיט. כד) "הצירה" חסר צכ"ג. כה) שם:
 ראש חדש. כו) ע"ד יסוד המעלה ראה דברי רש"י וראצ"ע צמקומו. כז) צכ"ג:
 הכין. כח) עפ"י הספריים יש למוסיף גזא נולת "את" ולנחקר אחר נולת והכין.
 כט) צלאשית י"ג ה'. ל) צכ"ג צטעות: טעיתם. לא) צמקוס "כנפי" נמלל צכ"ג
 וכי"מנ "ל"ל. לב) רש"י לצלאשית צמקוס הנ"ל מציא את הפסוק הזה צמור דרש ור"צ
 מציא פה צמור פטט.

וּפְּסוּיִן וּשְׁיֻנְיָיִם) כמו באהבתה תשנה(, כי דברי פְּסוּיִן של אינרות(ג) הם(ד) מפתין ומשנה(ה) האדם(ו) למלא תאות שולחיהם(ז) ועוד משנה מתרגי פרשנ(ח), הואט) מכתב דברים כפולין(י): 12 [גמיר וכענת] מתוקן ומסויים(יא) דברי פְּסוּיִן, כליל מתרגי גמיר(יב) והוא לשון סיום, וכענת, כן ענת האינרות(יג): 14 [יעמחהו(יד) יועציו: 15 [ולהיבלא(טו) ולהולך(טז) כמו לך יובילו מלכים שיה], יובילו מנחתים(יז): 16 [עם התנרבות עמא] עם מה שמתנדבין(יט) העם: 17 [אספרנא] בזריות: [המו] אותם: 20 [ושאר חששות(כ) ויתר חסרון שיחסר(כא) לבדק בית י"כ(כב) כמו ומה חשק(כג), ומה חסרון יש להם(כד), ויש אומר חשחות וחשחן לשון חושש(כה), כי העושה מלאכה מרובה מחשבה גדולה(כו) יש לו עד נומרו(כז) שמא יחסר לו דבר(כח): [די יפלכט] למנתן[שיפל לך בגורל ליתן תינתן(כט) המלך: 21 [גזבריא] גזברין הם ממונים על הפעולה: [די ישאלנכון(לא) שישאל מכם: [ספר דחא] סופר התורה והדת: 22 [כורין] הם מדות, הומר שעורין תרגי כור שערין(לב): [בתין] גם הם מדות, הומר מידת היבש, בת מדות, הלח והבת עשירית החומר שני כי עשרת הבתים חומר(לג): [ומלח די לא כתב] לפי שאילו הוצרכו(לד) שיעורן והמלח לא(לה): 23 [אדרורא] יש אומר(לו) בחזקה בלא(לז) עצלות, ויש אומר כהוגן וכשורה, ויש אומר לשון זירוולת(לח): 24 [תרעיא] שוערים:

(א) כ"ג: ושיגוון, וט"ס הוא. (ב) טס מוסיף: תמיד (משלי ה' י"ט). (ג) טס: אגרת: (ד) טס: המטה. (ה) קרי: ומשגין; כ"ג: מפתים ומשגים. (ו) כ"ג: את האדם. (ז) טס: שלחיהם. (ח) ת"א דברים י"ז י"ח; ראה גם תרגום ליהושע ח' ל"ג. (ט) כ"ג וכינוי: משנה הוא. (י) רש"י רצ"ע וכ"י מפרשין פרשגן כמו פתגן (ראה דבריהם לעזרא ד' י"א). ע"ד חנוף אהיות ר' ות' ראה בח"א מפרגנו פרק ה'. מנצור טל ר"י קנתי (ספר הגלוי לך 142) כראה, עד כמה קשה לזכר נולת פרשגן. צאורו טל ר"י ננאל צפיה לך 426. (יא) כ"ג מוסיף צזה: כול, ולי: כוליה. (יב) ת"א לשונות כ"ח ל"א. (יג) ראה רצ"ע צנוקונו. (יד) קרי: יעטהי, כו"ס צספרים כ"ג וכ"י וננ מצאים לפני פסוק י"ד עוד דברים אחדים מפרק י"ג: וני טס טעם וגו'. (טו) צספרים: ולהיצלה. (טז) כ"ג: ולהוציל. (יז) מהלים ס"ח ל'. (יח) לפניה ג' י'; כ"ג צטעות: יוצילו מנחתן. (יט) כ"ג וכ"י וננ: אשר מתנדבין. (כ) קרי: חשחות, וכן הוא צספרים, כ"ג וכ"י וננ. (כא) כ"ג: אשר יחסר. (כב) טס: צית אליהם. (כג) עזרא ו' ט'; נולת, וננה חסרה כ"ג. (כד) צדך הזה יצארו את הנלות חשחות ומשחן גם רש"י ורצ"ע לפרשה ו' ט'; ספר הגלוי לך 102; ס"ה לך 570. (כה) כ"ג וכ"י וננ מוסיפים: והוא אשר הוא (ר"ל: טה צענינו). (כו) נולת, גדולה חסרה כ"ג. (כז) טס: עד ברנא. צנוקס: ברנא ל"ל כראה; גמירא, אשר הכונה צו צלשן חכמים כמו: גומר. (כח) הפי' הזה המוצא צס ויש אומר הוא לרס"ג, ראה פרושו לרנאל ג' ט"ו; כ"י מוסיף לעזרא ו' ט': ונה יחשו. (כט) יש להוסיף צזה נולת לך הננאלת צספרים וכ"ג. (ל) קרי: תיכתן נצית גינזי הננל, וכן הוא צספרים. (לא) די ישאלנכון חסר כ"ג, אולם יש לזכר לנלות האלה. (לב) ת"א לייקרא כ"ז ט"ו; צספרים: חמר טערים; צתרגוס: כור דשערין, לג) יחזקאל מ"ה ט"ו; כ"ג מוסיף: ונתרג' צית כור (תרגום צנוקס ס"ל: צית כורא). ע"ד נולת חמר ראה קאסוט ערוך השלם III לך 434; ע"ד כורין = corus = *χόρος* ראה טס IV לך 311: כר טס נדה טה לחומר והוא טלטים סאים; ע"ד צתין ראה רצ"ע צנוקונו. (לד) כ"ג וכינוי מוסיפים: להיכת. (לה) כ"ג צטעות: לו. (לו) טס: יש שפוחין. (לז) טס וכ"י וננ: צלי. (לח) הפרוש השלישי הזה ננאל צפיה לך 570: ארזולא צזריות, ורצ"ע צנוקונו: ארזולא כטעם מהירות צדך סבלה כי אין לו דונה. הפרוש השני מוצא מרוב המפרשים כפרוש האנתי. הפרוש קלחשון יסודו צנולת זרוע = *brachium*, ואונקלס חרגנו: דרעא.

[נתיניאח] הם הנבעונים: [מנרה בלו והלך לא שליט למירמאצ] [מנתג] מלכא וכסף נולגולתא וארגוני שהוא מכס לא יהא רשאי להמיל עליהן הואיל ומתעסקין בבית המקדש ד: 26 [למות] בארבע מיתות בית דין: [לשרושי] (ה) זה נידוי ושמתא כמי שניו) יחצך לנצחז) ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים(ס): [הן לענושט] נכסין] עונש ממון וקנסות כמו ענוש יענשי, וענשו אותו מאה כסף(י): [ולאסורין] בבית(ג) הסוהר, ויש אומרין ולאסורין אלו מלקיות כמו ויסרו אותו מתרגם וילקון יתיהיג):

ח.

1 [והתיחשם] ויחוסידך: 15 [אהבאטו] [שם מקום(טז): [ומבני לוי לא מצאתי שם] אילו בני משה הלוי שנננו לפנים מנהר סבמיון(י): 16. 17 [ואשלחה לאליעור ואצוית] אוחם אליט) אדו הראש בכספיא(כ) צוה לאליעור(כא) וחבריו לילך בדברים נעימים(כג) לאדו הראש אשר בכספיא לתת לו(כג) מן הלזים שנשאר מיתר בני לוי לשרת בבית המקדש: 22 [ועונו ואפן] וכחו וחרונו: 27 [וכפורי זהב(כד) לאדרכונים] כפורי(כה) הם ריקועי(כו) פחים של זהב ויש אומר מזרקות(כז). [לאדרכונים] יש אומר(כח) דרכונים(כט) מטביעות כמין זהובין(ל): [נחשת מוצהב(לא) מובהק כמו צהוב(לב): [שנים חמודות כוהב] שני כלים היו שנותרו מימות(לג) משה כמו ששנינו בברייתא(לד) צילצל היה במקדש של נחשת(לה) ומימות משה היתה(לו) והיה קולו ערב, ועוד מכתשת היה(לז) במקדש של נחשת(לח) ומימות

(ח) כ"ג ונוסף(ח) כ"ג: נתיני. ז) עס וכי"מנ הוספה: עליהן, וכספרים: עליהם. (ג) כ"ג: ווננת. (ד) ראה את האמור צפרטה ד' י"ג. (ה) לשרשו כתיב. (ו) כ"ג: כענין סג. (ז) נספרים: יחך ויסחך. (ח) תהלים כ"ג ז'; כ"ג צטעות: חיים. (ט) נספרים: לענש. (י) שנות כ"א כ"ב. (יא) דברים כ"ג י"ט. (יב) קרי: בית. (יג) ת"א דברים ז' כ"ג י"ח; כ"ג וכי"מנ: וילקו; גם רש"י צמקונו ומניח את העונשים המונחים פה צפרטנו. (יד) ראה רש"י וראש"ע צמקונו. (טו) קרי: אהול, וכן הוא נספרים וכי"מנ. (טז) לדעת הראש"ע אהול עס נהר הוא, כי זה דברו: חסר הנסמך והלאו נהר אהול; רש"י צמקונו יאמר: אל אהול אל אותו הנחש. (יז) כי"מנ: סנצטיון (ראה המזכיר לרנש"ס ח"ז לד 82; צבלי קדושין ס"ט ע"ג). (יח) מקביל אל הקרי: ולאה, וכן הוא גם כ"ג; הכתיב: ולולאה. (יט) ל"ל: על, וכן הוא נספרים וכי"מנ. (כ) כ"ג וכי"מנ: ווספיס: המוקס, וכן הוא נספרים. (כא) כ"ג וכי"מנ: וכניו. (כב) כ"ג צטעות: דרכים נשנים, קרי: דרכים נעימים. (כג) כ"ג: להם. (כד) נספרים: עשרים. (כה) כ"ג וכי"מנ ווספיס: כגון כפורה. (כו) צמקוס ריקועי ל"ל: ריודי (ראה לעיל לפרטה ח' י'). כנזכר לעלה שייך הפרוש הזה לרס"ג וצמקומות הנזכרות עס כתוב ריודי. (כז) ע"ד הפרוש הזה השני ראה צמקוס אהל מועד לרש"ע אורצינו לד 25: כפורי זהב (עזרא ח' י') הרגון צהם המזרקות לדעת רז"ל (וננחת ז' ע"ג; זצחים כ"ה ע"א וליג ע"ג); ויש אומר ומזרקות חסר כ"ג. (כח) כ"ג: יש שפותרין כנו. (כט) עס וכי"מנ: הניה. (ל) גם צרש"י צמקונו: כנין מנצט; כ"ג וכי"מנ ווספיס: ויש אומר מיני מרגלות. (לא) כ"ג: כנו מוצהק. (לב) ר"צ כון צוה לפרש נגד דעת ר"ק (ס"ה לד 429 שרש להב). (לג) כ"ג וניני. (לד) ערכין י' ע"ג; חוספתח (הולאה לוקרונבל) ערכין II, 544. כנוגע לשנויי הנוסחאות אשר נבא פה יש להעיק, כי צמלמוד וחוספתח צמקומות הכל הנוסחא כנו כ"ג. (לס) כ"ג: הים. (לו) עס: הים. (לז) עס: הים. (לח) עס: הים.

משה היתה, והיתה מתפשמטת) את הבשמים, אילו שני כלים נותרו במקדש ראשון ונפנמו ולא עלתה להן ארוכה לעולמים(3), ועליהן הוא אומ'ג) נחושת ממורטד) נחשת ממורקס), ועליהן הוא אומ' בזה הספר(נחשת(2) מוצהב טובה שנים חמורות כוהב, ואמרו חכמים(4) כל אחד מהן היה שקול שנים של זהב ויש אומר שניהם שקולין כאחד של זהב, ויש אומר שניים היוט) שני צילצלים(1) נחשת חמודין כאחד של זהב(4): 28 [אתם קדש ליי(3) כך משרתי המקדש קדש: 35 [צפירי חטאת] שעירי חטאת(1): 36 [דתי המלך] הם ציוים יצכותבין המלכים:

ז.

3 [ואמרטה] כמו כי ימרט ראשו(ד): [משומם] כמו שותק, ויש אומ' בעום כמו ישומו ישירים(טו) על זאת(טז): 8 [תחינה] חנינה: [יתד] מעמד(י) כמו יתד חקוע במקום נאמין(י) והוא מפירוש יד ושם: 11 [ארץ נידה היא] מה נידה יש לה התריט) לבעלה אחר טבילתה(כ) כך ארץ ישראל, וכן הוא אומר כא) בטומאת הנידה היתה דרכם לפני(כ3), מה נידה טובלת וטהורה לבעלה כך ישראל(כג) כשעושין תשובה(כד): [מפה אל פה] משער לשער כמו שנאמר מפה(כה) לפה ותרני מסיפא לסיפא(כו) ופירו' ממפתן שער זה למפתן שער זה(כז): 13 [חשכת למשה מעונינו] לא עשית(כח) כפי עווננו כאמור(כט) ואחשך גם אנכי אותך מחטא ליל(ל): 14 [חאנף] לשון רוגז, גם בי החאנף ייל(לא):

ח) שם וזכ"מ: נפנמט. ז) כ"ז: עולמית. ג) כ"ז מוסיק: על ידי דוד, וכן הוא בתלמוד ובתוספתא. ד) ונלכיס ח' ז' מ"ה. ה) ד"ה ז' ד' ט"ו; צמקוס נוסחת כ"ו טלפכינו נולא זכ"ז: נחשת מורק, ושתי הנוסחאות האלה מועטות הכה ולי: מרוק כמו צמפריס. ו) צמקוס: צזה הספר נולא זכ"ז וכי"ו: אמר צנודל. ז) כ"ז כמו צמפריס: וכלי נחשת. ח) ראה תלמוד ערכין ותוספתא צמקומות הכ"ל. ט) ונלח "היו" חסרה זכ"ז ונלח "כלומר" כחוצה לפני ונלח "שני". י) כ"ז טל: נחשת; זכ"ו ז"ל לדעתנו צמקוס "לילללים" הסמך "לילללי". יא) ע"ד וטקל וערך הילללים ראה צצלי ערכין צמקוס הכ"ל (כז ושמואל, ר' יוסף, ר' נתן); זכ"ז מוסיק צזה: ושתי נוסחות טל נחשת, שקולות שחיהן וחמודות צחת (אולי ז"ל: כחת) טל זהב. יב) הענין הזה כאשר הוא לפנינו חין לו כל מוצן וזריך להטלים עפ"י כ"ז וכי"מ: כסם שהכלים קדש לדי, כך משרתי המקדש קדש לדי. יג) כ"ז וכי"מ מוסיקים: דנות לפירי חטאת (ויקרא ט"ז ה'). יד) ויקרא י"ג ו'. טו) זכ"ז צטעות: רשעים. טז) חיוז י"ז ח'; ראה רש"י "לנלח מנשומס". יז) כ"ז: כמו מענדל. יח) ישע"י כ"ז כ"ה; כ"ז וכי"מ: יחד התקוע; צמפריס: היחד התקועה. יט) כ"ז: התירה. כ) שם: טזילה. כא) ונלח "אומר" חסרה זכ"ז. כב) יחזקאל ליו י"ז. כג) זכ"ז צטעות: ארץ ישראל. כד) ראה רש"י ורצ"ע צמקומ, הנשחדלים לצצר ונלח "נדה" צנין אחר. כה) זכ"ז: פה, כמו שהוא צמפריס. כו) צתרגוס: סיפא צסיפא (ונלכיס ז' י' כ"ח; כ"א ט"ו). כז) סוף הנואנר: "לנפתן שער זה" חסר זכ"ז. כח) כ"ז: ולא עשיתה. כט) שם: כמו. ל) צדאשית כ' ו' (ושם נחטו קרר ח'). לא) דצרים ח' ל"ז; כ"ז וכי"מ מוסיקים: מחרג' אף עלי סיה רגז.

י

1 [ומתנפל] משתמחה) בהשתחוויה כמו ואתנפל תרני ואשתמחית(3):
 2 [מקוהג] לשון תקוה: 8 [וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים] מיכן שקובעין
 זמן קודם שינדרד, ומנין שהפקר בית דין הפקרה) שני יחרם כל רכושו, ומנין
 שמנדין אותו שני והוא יבדל מקהל הגולה, שאסור להיועד עמו בכל וועדו):
 14 [לעתים מזומנים] לעת זומן שיקבעו להן בית דין: [זקני עיר ועיר ושופטיה]
 חכמי עיר ועיר ודייניה(ז), מיכן שחייבין חכמי העיר לדון יושבי עירם: 19 [ויתנו
 דם להוציא נשיהם ואשמים] איל צאן על אשמתם] מלמד שנענשו(ט) עליהם
 כמו על שפחות חרופות שני(י) והביא את אשמו ליי אל פתח אהל מועד איל
 אשם(יא), ובשפחה חרופה כתיבי(יב):

(א) כ"י"ג: ונשטה. (ב) ראה ת"א לדברים ט' י"ח. ג) כ"י"ג מציא: יש מקום
 לישראל. (ד) כ"י"ג: סנידו. (ה) טס: הוי הפקר. (ו) אדות הדגש הזה ראה יצנות
 פ"ט ע"ג. (ז) כ"י"ג: ודיינחא. (ח) זכ"י"ג נטעות: ונשיינים. (ט) טס נטעות: טנעשו.
 (י) כ"י"ג וכ"י"ג מציאים גם את הפסוק שלפני זה: והיא טפחה נחרפת וכת' (ויקרא
 י"ט כ'). (יא) ויקרא י"ט כ"א. (יב) זכ"י"ג וזכ"י"ג חסר סוף המאמר: ונשפחה
 חרופה כתיב, יען כי מוצא טס פסוק כ' הדומה נענינו להוספה הזאת.

פירוש נחמיה (ט).

3 [נצתו] 3) כמו ויצת אש בציון ג), לשון ד) דליקה: 5 [האל הנדול והנורא] ולא אמר הנכור, לפי שרואה בניו מסורין בקולרין ובית מקדשו חרב ואיה גבורותיו: 6 [קשבת] כמו ויקשב י"ט):

ב.

כתב דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים) וכתב 1 [ויהי בחדש ניסן שנת עשרים] זה בא ללמד שמלכי אומות העולם מוניין מתשרי ומלכי ישראל מניסן), וכן היה בא חנני ואמר הדברים לנחמיה בכסליו ולא הספיק חנני לאומרן למלך עד ניסן): [ואשא את היין ואחנה למלך ולא הייתי רע לפניו], לפי שדרך משקים למלך לטעום הכוס קודם מפני חשד סם המות, וזה היה יהודי ולא שתה, והכיר המלך ונשתנו פניו, כי נעשה כשונא למלך, וזהו) מיהר ושתה, ולכך נקרא נחמיה התרשתא שהתיר סתם יינן של גוים לשתייה) לפני המלכים) מפני החשד ומפני סכנת נפשות) ג), ועל שנשתנו פניו לפיכך אמר המלך מדוע פניך רעים יד): 6 [והשגל יושבת אצלן] נשאו ונתנו חכמי ברברטו) ישטו) אומי בלכתא וישו) אומי מלכתא והעמידו הדבר על בריוית) כי שגל מלכתא כדאמר'ט) בנות מלכים בקרות' כ)

ח) זכ"הי (כי"מ, כי"מנ וכי"צ) יצא הפי' לנחמני' מיד אחר פרוש עזרא צלי שום הפסק. 3) כי"צ מציח גם ונלח "זאש", כנ"ט נספריס; זכיימ"ט זעעות: לתו. ג) ח"כה ד' י"א. ד) ונלח "לשון" חסרה זכיי"ט; כיימנ דוונה הפעם לכיי"ט; ראה גם רש"י צמקומו (לנלח לתו) ה) ונלחי ג' ט"ז. ו) נחמיה ח' ח'. ז) כי"צ: מוינן לטס. ח) ראה ראש השנה ג' ע"א; ע"ז י' ע"א; ילקוט לנחמני' ח' ח'; רש"י לנחמני' ח' ח'. ט) ראה ראש השנה ג' ע"ב. י) קרי: ואז, כנ"ט זכיי"ט. יא) נקוד הפרוש הזה הוא ירושלמי קדושין ד' ח' (שהסתיכו לו לשמות ציין. יב) כי"צ: מנלכיס. יג) ע"ד חסס התרשתא ראה: צבלי קדושין ס"ט ע"ב (רש"י ד"ה התרשתא), ירושלמי קדושין צמקוס הכ"ל; רש"י צמקומו. יד) נחמני' ז' ז'. טו) נשאו ונתנו הוא מנעל מנלח לכוז נספרי חלמוד והמדרש וכונתו הפלפול ע"ד ונה (debatiren), ואולם עיקר כונתו: לעשות מנקה וקנין, לקנות ולמכור. טז) כיי"צ: זס. יז) טס: וזה. יח) טס וכיי"מנ: ציורו. יט) כי"צ: כמו סל'. כ) קרי: ב'יקרותיך או ב'יקרותיך, וכן הוא זכיי"ט ונספריס.

נצבהא) שגל לימינך בכתם אופירצ): 8 [שומר הפרדס] לא פרדס של פירות אלא יער צומח עצים לצורך בניין החשוב עליו כפרדס רימוניםג): 14 [ברכת המלך] מקום שמככסין בגדי בית המלך: 15 [ואהי שובר] כמו עיני כל אלך ישברוד): 16 [ולחורים ולסגנים] הם חשובין שבמלכותה): 19 [וישמע סנבלט החורני] היה אחד משומר מבית חורון: [טוביהו] העבד העמוני מעבדי מבית דוד: [גשם] ז) מארץ ערבח) וגם הם צרי יהודה ובנימינט): 20 [ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים] לפי שסנבלט נשתמד ונפרד מישראל, טוביה עבד עמוני, וכת"א) לא יבוא עמוני ומואבי בקהל יייצ), גשם גר ערבי וחזר לסיאורו: יג):

ג.

1 [שער הצאן] הוא שער הבכורות ושמה נכספין כל צאןיד) לכך נאמר המה קדשהוטו): [ועד מגדל המאה] זה בית אנשי כנסתפז) הגדולה שבירושלם, מקום שעונין שם מאה אמן בכל יום, ולפיכך נאמר קירוש בשער הצאן שכל צאן שנמצא נכנס באותו השער קודש הוא, ובשאר השערים נאמר קירוהוית) שסיככהוית) בקורות: 3 [מנעוליו] מסגרותיו כמו על כפות המנעוליט): 5 [ואדירהם] גדוליהם ועשיריהם לא קיבלו על צוארםכ) עבודתהכ) אדוניהם, זה הקב"ה: 7 [לכסא פחת עבר הנהר] עשו שם מקום לכסא לישב שם פחת עבר הנהר בכואו מידי שנה בשנההכז): 8 [ויעובו ירושלם עד החומה הרחבה] לשון כסוי תקרה ומעויבהכג): [הרקחים] בעלי רוקח מרוקחתכד): 9 [שר חצי פלך] חצי קרן זוייתכה): 11 [מגדל התנורים] מקום תנורים לאופות שם לחם ליושבי ירושלם, כי לא היה תנור ניסק בירושלם מפני עשן המערכה: 12 [בן הלוחשכו] רופא בעל לחישות: 15 [שלום בן כל חוזהכז)] שהיה חריף בכל עניין: [וישללנן] ויסככנו כדכ) וסכות על הארוןכה) ומתרגי וחטיל על ארונאכט): [ברבת

ח) נולח, נלצה" חקרה זכיי"ז וכיוני; ראה תהלים נ"ה י'. ז) ע"ד הפרושים האלה ראה ראש השנה ד' ע"ח; ילקוט נחמין ח' ח'; גם רש"י ורל"ז ע' גלים לכלל זה, וכן צס"ה לך 508: והסגל יושבת אללו, נקראת כן האשה על דרך הנושכז כמו שהיא זכחז. ג) ס"ה לך 425 שרש פדרס (παράδεισος): פדרס רמונים, טוונר הפרדס, גנות ופרדסים, הוא גן עגי מאלכל; רש"י זמקונו: טוונר הפרדס ונוונה היה על היערים אשר למלך; ר"צ ומכיס א"כ זפרושו לנולח פדרס לפרוט רש"י. ד) תהלים קמ"ה ע"ו. ה) כ"צ וכ"י ונ מוסיפיים: כמו המורי יושבי הארץ (זרלסית ל"ו כ"י). ו) צספריס: ועזיה. ז) כ"צ כמו צספריס: וגשם הערבי. ח) זמקוס, מאלך ערצ" נולח זכיי"ז זכ"י"נ: גר מאלך נוואז (נוואז ע"ס הוא וז"ל ערצ). ט) זכ"צ מוסיף: היו י) עס: העמוני. יא) עס: דכת'. יב) דזריס כ"ג ד'. יג) לסיאורו = לכסלה = Thorheit (ראה תרגום תהלים פ"ה ע"י). יד) כיי"ז וכיוני: אלן קדשים. טו) נחמ"י ג' ח'. טז) כ"צ וכיוני: צית הכנסת. יז) נחמ"י ג' ג'. יח) כ"צ וכיוני: עסקכוס. יט) עה"ש ה' ה'. כ) צספריס לורס (חקר ח). כא) כיי"ז: עול עצודת. כב) עס זכ"י"נ נוספת נולח, ל"ירושלם". כג) ראה ס"ה לך 365 ושם זשרש עוז נולח הפרוט שלפנינו זשס זרותיו. כד) ענוות ל' כ"ה (צספריס: זמקחת). כה) ראה רש"י ורל"ז ע' זמקונו. כו) כ"צ: שלום, כמו צספריס. כז) צספריס זכיי"ז: שלון. כח) ענוות נ" ג'. כט) ראה ח"א זמקוס הכ"ל; כ"צ וכ"י"נ: ותטליל, והוא טעות; לדעת ר"צ

השלח] מקום שרוחצין שם חליפות שמלות כמו ויששכר תרני ואשלחא, כמו איש שלחו המים: 16 [הברכה העשויה] שנעשת אחרי כן: [בית הניבורים] ביתג; סנהדרין שהיו נבורים בתורה; כדכתי' ואלהם שמות הגבורים; וכת' נבורי כח עושי דברו: 17 [לפלכון] לזוית שלו, שלשת הנפות; תרני תלת פלכין ט: 19 [מנגד עלות הנשק] מקום שמצניעין שם כלי המלחמה, כי לא היו נכנסין לירושלם לבושי כלי זין, לקיים מה שני וחרב לא תעבור בארצכם: [המקצוע] כמו המקצועות; תרני י: והם זוויות: 20 [אחריו החרה החויק] מקום חרבן, כמו ושכן חרירים במדבריו: 21 [תכלית] סוף: 26 [בעופל] בארמון, הוא מקום מכוסה ומקורה כמו עופל ובחזי; כמו שר העופלטו; ושם מושב הנתינים עושי העבודה חוטבי עצים ושואבי מים: 30 [חגון טו] בן צלף השישי הממונה על מלאכת השש: [נשכתו יז] לשכתו, נ' מתחלף עם ל' יח: 31 [והרכלים] הסוחרים כמו אבקת רובל יט: [שער המפקד] מקום ששורפין פרים הנשרפין ושעירין הנשרפין נקרא מפקד: 34 [היהודים האמללים], היהודים כמו מה אמולה לבתך כ מתרג' כא) מה תקוף הוה רשע ליבידכ, לשון ודון: היעובו להם לשון תקרה ומעזיבה: [היחיו את האבנים] כלומר הם טמונות בעפר ודומות למתים, טמונים בעפר וכיון שיוציאום דומות לחיים: [מערמות] כמו בשנך ערימת חטים כג: 35 [אם יעלה שועל] לשון ביזוי, כלומר השועל כד) שבחיות יפרוץ חומת אבניהם כל שכן ארי ודוב, ממלכת סוסים כה) ופרסיים שהן גיבורין על כל האומות, דיא אם יעלה שועל, למה הזכיר שועלכו, על שום קינות ירמיהו על הר ציון ששמש שועלים חלכו בו: 36 [בארץ שבים] כח) כי נשבו מארצם על יד מלכי אשור ויושיבום בערי שומרון: 38 [ותשקדכו] כלל) החומה לשון דיבוק כמו איולת קשורה לה, דבוקה לז) כלומר נגדרו כל הפרצות ודבקה החומה:

יקוד ושרם המלה הוא נטל ולא טלל (ראה ספר הגלוי לז 104); ראה גם את הפירושים השונים בס"ה לז 185; רש"י זמקומו: ויטללנו, והוא היה נוסקך אותה, לטון ונטללח; רש"י זמקומו: ויטללנו מתרגום כלל קודמי בטלל סיכתי (צדאסית י"ט ח' ות"א סס: שרותי). ח) תרגום לשמואל ח', י"ט כ"ד. ג) כחמיה ד' י"ז. ג) "צית" חסר ככ"ג. ד) כ"ז צטעה: צתוכה. ה) צספרים: אלה. ו) ש"צ כ"ג ח; ככ"ג מוצא גם חנוך הספוק: אשר לדוד. ז) תהלים ק"ג ב'. ח) יהושע י"ז י"א; צספרים: הנפח. ט) כ"ז ותרגום זמקום הכ"ל: תלחא; ראה רש"י זמקומו. י) ויקרא כ"ו ו'; ראה פרט רש"י זמקומו: לפי פשוטו של וקרא כראש שהי' סס וקום אחד צמווך לחומה וכלי זין של נסק הגבורים היו נותנים סס. יא) טנות ל"ו כ"ט. יב) ראה רש"י זמקומו; עפ"י כ"ז ות"א זמקום הכ"ל יש להשלים צמוסחתנו (שהיא לפי כ"ז) זין. יג) ירמיה י"ז ו'. יד) ישעי' ל"ז י"ד. טו) "שר העופל" הוא טעות כנולא צכל כחצי סיד אשר לפניו וז"ל: אל העופל (נ"ז ה' כ"ד). טז) צספרים: וחנוך. יז) כ"ז וכי"ג: [נגד נשכתו] נגד לשכתו. יח) חלוק האותיות כ' ו' יש לו יסוד צהיחס מין אחד ונוולא אחד להם; ראה צספרנו זה חלק ח' פרק ה'. יט) סיר השירים ג' ו'. כ) יחזקאל ט"ז ל'. כא) "מתרגי" חסר ככ"ג. כב) תרגום זמקום הכ"ל: ונה "תיקף" הוה רשע "לצך"; כ"ז צטעות: ליצחק. כג) שה"ס ז' ג'. כד) כ"ז וכי"ג ונוסיפס חלס. כה) זמקום "סוסים", שהוא ט"ס, קרי: כשדיים, וכן הוא צכ"ז וכי"ג. כו) "שועל" חסר ככ"ג. כז) ח"כה ה' י"ז. כח) צספרים טלפנינו: טניה; הנוסחא "שצים" הוצא צהמקורה. כט) חלוק האותיות זמקומו, וז"ל: ותקשר, וכן הוא צספרים וכי"ג. ל) ככ"ג: על, והוא ט"ס. לא) נשלי כ"ז ע"ו. לב) כ"ז וכי"ג ונוסיפס עוד: פידושו.

ד.

1 [ארוכה] רפואה, כמו וארוכתך מהרה תצמחא): 2 [ויקשרו] לשון מרד, כי הקושרים במורדם מתחברין יחדו(3): [ולעשות לו תועה] כמו והייתי בעיניו כמתתועב(ג), וכת' (שיניס) כפירים נתעו(ו), לשון תיעתועז): 4 [הסבל] המשא כמו נושא סבל(ח): 11 [עמסים] ט) ובמיו) ויעמס איש על חמורו(י): 17 [איש שלחו המים], חליפות שמלותיו לא היה אדם נותנו לכובס, אלא מכבסו בעצמן, כדי שלא יבטלו העם ממלאכתן(יג), ויפשמ תרני ואשלחני):

ה.

5 [והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים], שהיו ממשכנין אותן ביד הנוגשים וכן שדותיהם וכרמיהם(ד): 7 [משא] הלואה, כמו כי תשה ברעך משאת מאומה(טו): 10 [נעובה נא את המשא] כרכת' שמוט כל בעל משה ידו(טז) וכת' לא יגש את רעהו(יז) ומתרג' לא יתבע מן חבריה(יח): 13 [גם חֲצני נערתו] חוצניט) שלי פשטתי, כמו(י) שנא' פשוטה ועורה והגורה(כא): [חצני] כמו והביאו בניך בחוצן(כג): [ינער] כג) נייעור ורק כולץ לשון אחד(כד): 14 [פחם] פחה שלהסכה) פחת ושלשון: [לחם הפחה] כו) שמביאין דורו(כז): [לא אכלתי] למען הקל העול מעליהם(כח): 16 [ושדה לא קנינו] כי לא הספקנו לקנות שדות מפני טירוד המלאכה(טט): 18 [ברורות] בריאות(ל): [וצפרים נעשו ל] השור והצאן למאכל הבנאי והעופות נעשו בשביל(לא) כמו וימחר לעשות אותו(לב), וכמו צאן עשויות(ג), לשון תבשיל(לז):

ח) ישעיה כ"ח ח'; ראה רש"י ורל"ע צמקומו. 3) כ"י צמקומו: יחד. א) קרי: כמחשתע, וכן הוא בצפריס (צלאשית כ"ו י"ג) ובכ"י צ. 7) כ"י צ: כמו, וכוכן ונקביל לנלח "כמו" שלפ"ו. ה) בצפריס ובכ"י צ: וסני. ו) חיוז ד' י' (צכ"ג צטעות: נחער). ז) ע"ד תועה ראה רש"י ורל"ע צמקומו; פרושו של רל"ע נקובל על הלז יותר. ח) מ"א ה' כ"ט. ט) בצפריס: עמסים. י) כ"י צ: כמו. יא) צלאשית מ"ד י"ג. יב) כ"י צ ובכ"י צ: ייבטל עם ונללחכם. יג) תרגום לשמואל ח' י"ט כ"ד; וכן פרש רל"ע צמקומו: ויש חוננים שהוה מן התרגום: וכן הפירוש, חין אכחו מפשיטס צגדו, זולתי איש שלריך הרחילה והטירה הוא לצד פושט צגדו וזה שלחו הנניס, וזה כוכן נאלד; תכן הפרוש הזה וענינו נללח גם צרש"י צמקומו. יד) ראה רש"י צמקומו. טו) דברים כ"ד י'. טז) שם ט"ו ז'. יז) שם שס. יח) ת"א שס. יט) כ"י צ: החוקן. כ) "כמו" חסר צכ"י צ. כא) שם מוצא גם הנשך הפסוק: על חללים (ישעי' ל"ג י"א). כב) ישעיה מ"ט כ"ג; הפרוש על מלת חלני נללח מלה צמלה צפרש"י צמקומו. כג) כ"י צ צטעות: ונער. כד) כ"י צ: הוא (הוספה). כה) כ"י צ מוסף: כמו. כו) שם ובכ"י צ: לחס (הוספה). כז) שם ושס: לשלשון (הוספה). כח) ע"ד מלת פחם ראה רל"ע צמקומו (הפי' הסני), ור"צ מפרש צזה צדך הרל"ע צ: פחם, הנ"ס סיון הרצים והטעם פחה שלהם; ראה רש"י ופי' הרל"ע צמקומו. מלות לחס הפחה יפרש ר"צ כפירוש רש"י צמקומו: לחס הפחה, לחס שהוה ראוי לנללח הפחה שהעם נותנין אותו מן הנס. כט) כ"י צ: מפני הטירוד של מללכה. ל) שם: ומגורות (הוספה). לא) שם: צמזילי נעשו. לב) צלאשית י"ח ז'. לג) ש"א כ"ה י"ח; עשוות כחי. לד) גם הפי' הזה הנללח ינללח צרש"י צמקומו: עשויות פתרונו לפי

ג.

6 [ונשמו אומר] ונופו של מכתב אומר, כמו גשמיה יצמבעא, נופו יוטבל, ויש אומר ונשמו ונשם 3) הערבי, ושנה במילין רבים במקראג, כי חבירו יורה עליו וישמע 7) סנבלט ונשם אלי: [ואתה הוה להם למלך] ואתה רוצה להיות להם למלך ה: [ויש אומרין] הוה לשון הסתה כמו הוות ותוך מרמה 2) ושקרים ט): 8 [אתה בודם ט) כמוי] בדה מלבויה, לשון כזביצ: 14 [ולנועדיהינ] הנביאה [אשת בעלתיד] אוב היתהטו): 16 [ויפלו מאדטו)] לשון פליאהי):

ד.

3 [יגופו הדלתות] יסרוית) וגם יצמידו כמו שני צמיד פתיליט) מתרגי מגופת שעיעכ), והוא הכסוי שסוגריןכא) בו החביתכב) כדתנן במגופת פ"כג) החביתכד), והכנפים שמש אנפייםכה), לפי שסוככין ומכסין גוףכו) העוף, בערו ונעל מתרגי ואגףכז): 70 [דרכמונים] זהובים:

ה.

2 [וכל מבין] תלמיד חכםכח): 3 [מן האור] כמו מן אור הבוקרכט): 4 [מגדל עין] הוא בנין לפרש עליוז) ברוב עם כדי שישמעו כולן, כמו שני

ענינו טס לאן עשיות כעניין טנאמר חונט לאן עשויות. א) דניאל ד' ל"י; ה' כ"א. 3) כ"ג וכ"י"ט: הוא גסס הערבי. ג) טס וטס: וסינה צנילה כנילים רצים טצמקרא. 7) צמקוס: וישמע קרי: וישלח, וכן הוא צכ"י צמפריס (טס פסוק צ'); רש"י ורש"י ונפרשים כפרוש הצ' שלפנינו. ה) צכ"י וכ"י"ט חסר הפרוש הזה הרש"י, אשר לפיהו "הוה" ענינו כמו "היה". ו) צכ"י צטעות: וישראל. 2) טס: ומרמה (תהלים כ"ה י"ג). ח) ע"ד צ' הפרושים האלה ראה ספר הגלוי לז' 85, וטס יתוה ר"י"ק את דעתו, כי פרושו של ונחם (והוא הפרוש ה"צ שלפנינו הנוצא פה צטס יש אומרין) הוא הנכון. ט) צמפריס וכ"י"ט: צודאס. י) צכ"י חסרה מלת "כמו". יא) צמפריס וכ"י"ט: צדא; מלצו הוא הקרי והכתיב מלבד (מלפ"ס ח' י"ג ל"ג). הפרוש שלפנינו ננאל גם צרש"י צמקומו: צודס, כמו אשר צדה מלצו; ראה גם רש"י צמקומו וס"ה לז' 56. 12) "לשון כוז" חסר צכ"י וכ"י"ט. יג) צמפריס: לנועדיה. יד) כ"י"ט: צעל. טו) ראה הפרוש הצ' להרש"י צמקומו הנוקזיל אל פרוטו. טז) כ"י"ט: צעיניס, וכן הוא צמפריס. 17) פרושו של ר"צ הוא נוקרי ונכון, והוא טונה מכל וכל ופרוש רש"י והרש"י צמקומו. יח) כ"י"ט: הדלתות. יט) צנדזר י"ט ט"ו. כ) ת"א צמקוס הכ"י: ש"י"ט; כ"י"ט: טיע. כא) כ"י"ט: טסוכרין. כב) טס: טחצות. כג) פ"י חסר צכ"י"ט. כד) צצ"י חולין פ"ח ע"א וע"י; טצח קנ"ו ע"א. כה) טרגוס על טחורות כעודצ (ט"ט ה' י"א): אוכנין כאגפי עורצא; ראה ע"ד זה צוקסטאק, ספר הונליס הכשדי, הטלגודי והרצני חלק א' לז' 14 טרס אגף; לוי צמפר הנליס Neuhebr. u. chald. Wörterbuch ח"א לז' 23 ד"ה אגף, אגוף; געיס י"ד ח': והקף להס רש"י אגפ"ס. כו) כ"י"ט: על גוף. כז) טרגוס טופטיס ג' כ"ג; ע"ד יגיסו ראה גם רש"י ורש"י צמקומו. כח) כ"י"ט: תל' חכ' (כט) לפי זה יהיה "ארי" טחת, אור הצוקרי" ט"א י"ד ל"ו וטופטיס ט"ז צ'). ל) כ"י"ט וכ"י"ט מוספ"ס: הטורק,

ויקם המלך על העמוד (א) ומתרגי וקם מלכא על איצמווא (ב), והוא איצמווא שאנו גורסין בתלמוד (ג): 5 [וכפתחו עמדו כל העם], כפתחו לקרות (ד) בתורה שתקו כל העם, ואין עמידה זו אלא שתיקה, שני עמדו ולא ענו עור (ה): 6 [במעל ידיהם] בנשיאתו) ידיהם למעלה, כמו בנשאי ידי אל דביר קדשך (ז): 8 [ויקראו בספר תורת אלהים] (ח) זה מקרא לשון עברית: [מפורש] זה תרגום שהיה מתרגם ומפרשט) להם: [ושום שכל] אילו הפסוקין, הם פסוקי ניקוד וטעמים: [ויבינו במקרא] אילו המסורות, ללמדך שכולן ניתנו) למשה בסיני, ושכתום מרוב עלבון הגלות, וחזר עזרא וסיעתו ויסדוסיח): 9 [נחמיה (י) הוא התרשאת] שהתיר יין לשתייה לפני המלכים (י) בשעת הסכנה (י) [המבינים את העם] הפותרין ומבינין בינת הכתוב לעם, וזה היה באחד בתשרי בראש השנה, ורצה העם לצום, ועל כן אמר להם: 10 [לכו אכלו משמנים] כדי שתהא שנה זו טו) שמינה, עליכם: ואין משמנים אלא בשר שמן: [ושתו ממתקים] יין עסיס ותרוש מתוק כדי שתהא שנה זו טו) מתוקה עליכם: [ושלחו מנות לאין נכון לך] לעניים שלא הבינו להין (י) תבשיל, ורבותינות) אמרו בתלמודיט), לאין נכון לך, למי שלא הניח עירובי תבשילין מבעוד יום, יבוא (כ) ויסמך על שלכם, לפי שאסור להסכת) לאופות ולבשל בלא עירוב, כת' הכא לאין נכון לו וכת' התם והיהכז) ביום הששי והבינו (כג): [כי קדוש היום לאדונינו], כת' כד) שבתו זכרון תרועה מקרא קודשכה) מן התורה ומדברי קבלה ומן התלמוד מצינו מפורש שאסור להתענות בראש השנה מן התורה מניין דכת' זכרון תרועה מקרא קודשכו) ובשאר מועדות נאמר קדשכו) הרי הוקשו כל המועדות כולן זה לזה (כד), מדברי קבלה הא דאמרן בספר עזרא (כט),

(א) ו"צ כ"ג ג'; צספלים: ויעמד הנלך. (ב) כ"ז: איצמווא; צמקוס הכ"ל: אצמווא. ע"ד אצטווא. אצטווא, אצטווא, אצטווא, אצטווא, אצטווא = *σσιβάδιον* = stibadium ראה לוי צספר הנלים הכ"ל ח"א לך 118. (ג) פסקים י"ג ע"ב: על גב האצטווא; ע"ס כ"ב ע"ב (ראה רש"י ורצ"ע צמקומו). (ד) כ"ז: לקרו. (ה) צספרים: לא (איוצ ל"ב ט"ז). ע"ד הפסוק הזה ופרשו ראה תניא הכ"ל לך 26; ילקוט נחמיה צמקומו; רש"י ורצ"ע צמקומו, ועל כלם את יסוד כל הצלוקים מואמר ז"ל צמס' קוטה ל"ט ע"א: אמר רצא צר רצ הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' צדצר הלכה טל' וכפתחו עמדו כל העם, ואין עמידה אלא שתיקה טל' והואלתי כי לא ידצרו, כי עמדו לא ענו עוד (איוצ טס). (ו) כ"ב: צנשיאות. (ז) תהלים כ"ח ז; כ"ב צטעות: צנשאי. גס רש"י ורצ"ע צמקומו מפרשין מלת צמעל על הדרך הזה. (ח) קרי: צמורת האלהים, וכן הוא צספרים וצכ"ב. (ט) כ"ב וכ"י: מפרש ומתרגם. (י) כ"ב מוקיף: לו. (יא) כ"ב: וייסרו, והוא ט"ס. כנראה לקוח פרושו טל' ר' צנימין לפסוק ח' מצצלי מנגלה ג' ע"א או כדרים ל"ז ע"ב (כמעט מלה צמלה כמ"ס לפנינו); ויצינו צמקרא מפרש ר"ב על דעת ה' ואמרי לה' שצתלמוד טס; ראה גס ילקוט צמקומו וע"ד מפרש זה תרגום ראה גייגר צחלק ד' מונכתצו הכאפסים (Nachgel. Schriften) לך 69 והלאה. (צ) כ"ב: ויאמר נחמיה. (יג) טס: ונלכיס. (יד) ראה פרושו לנחמיה צ' א. טו) כ"ב: השנה הזאת. (טז) כ"ב: השנה הזאת. (יז) "לחן" חסר צכ"ב. (יח) כ"ב וכי ונ: וכמניס. (יט) צצלי צ"ה ט"ו ע"ב; ראה גס ילקוט נחמיה צמקומו. (כ) "יצא" חסר צכ"ב. (כא) כ"ב לכס. (כב) טס צטעות: ויסי. (כג) צמות ט"ז ה'; ע"ד הגזרה שזה הזאת ראה צצלי צ"ה טס וצחלק ח' ומספרנו זה פרק ה'. (כד) ל"ל: ככת', כמו צכ"ב. (כה) ויקרא ל"ג כ"ד. (כו) טס. (כז) צספרים וצכ"ב: ויקרא קדש (ויקרא כ"ג, ח' כ' ל"ה). (כח) כ"ב וכ"י: כל מועדות זה לזה; ומכאן יולא מפרש, כי ר"ב השתמש צפרוסי צ"ג מודת דל' ישמעאל; ראה צחלק ח' ומספרנו זה פרק ה'. (כט) כ"ב וכ"י: מוספים: כי קדוש (צכ"ב: קודש,

ומן התלמוד מניין דגרסינן בירושלמיא (בתעניות ז), וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות שכן מצינו ביום הכיפורים מתענין ולא מתריעין, ר' עקיבה אומר מתריעות ולא מתענות שכן מצינו בראש השנה (מתעניין ד) מתריעין ולא מתענין (ס): [11 [הסו], שתיקו] ולא תבכו ביום טוב שאסור בהספד ובבכיה: 15 [עלי זית] כמשמעו: [ועליז] עין שמן] בלסמוק], ויש אומ' קינסאט) המוציא מויעתו קינסו הנקרא דיד"י: [ועלייא] הדם] זה הדם שוטה לסוכה, ומאי הדם שוטה, דפתיין עופייהו ואריכין שוטייהו: [תמרים] יג) לולבין: [ועלי עין עבות] להושענה דהיינו אגודה שבלולב: 17 [כי לא עשו מימי ישוע בן נון] יד), למהטו] ישוע, הלל בר שמואל בר נחמני אמר הגם הכתוב כבוד צדיק בקברו (משום) כבוד

(והוא טעות) היום לאדונינו, וכן הוא צפפיים; ראוי לשום לב לדבר, כי ר"צ ונכח את ספר עזרא בשם: קבלה. א) כ"צ וכי"מ: נתלמוד ירושלמי. 3) ירושלמי תענית ג' ג'. ג) כ"צ: ציום ראש השנה. ד) עפ"י הירושלמי (וכן הוא צכ"צ וכי"מ) יש לנוחק צום ולת מתענין. ה) ראוי להעיר פה על התניא (דפוס ווארשא תרל"ט) ד' 155. ע"ד התענית צ"ה נולא כל הענין הזה (הכחוז כלו בסגנון תלמודי) בשם רס"ג; ואלה דברי התניא: יש נוהגין להתענות צעני ימים של ר"ה, ורצינו סעדיה ז"ל פירש צפרוש עזרא, ונראש השנה חסור להתענות צהם צין מדצרי תורה, צין מדצרי סופרים (נהגתה הראיות השתמש רס"ג צנלות: מדצרי קבלה), צין מן הצרייתא, צין מן התלמוד, מדצרי תורה ונין, שטוה הוא לכל המועדות שני צו ונקרא קודש כמו של' צכלס, מדצרי קבלה ונין, שכן כתוב צעזרא ויאמר להם לכו אכלו ומשמים, מן הצרייתא ונין דתניא וכל סביבותיה מתענות וכו' (ר"צ ונציא את הראיה הזאת כראיה מן התלמוד). היואל לנו מזה: א) כי ר"צ ונציא צזה פי' הרס"ג: צ) כי רס"ג כתב פרוש על עזרא ונאצד ונאחנו, ונצל על דאצדין (ראה צכורי העתים שנה י"א ד' 84). ו) כ"צ וכי"מ: יחוקו (ראה רש"י צנוקו). ז) כ"צ צטעות: ועלי. ח) ע"ד צבלוון = *βάλσαμον* = balsamum ראה קאהוט, ערוך השלם ח"צ ד' 102 וח"א ד' 241; מנזא ונולאים להערוך לר"ש צאצער 36 סימן 260 (צספר היוצל לה' גרען, צרסלי 1887); פסיקתא דרב כהנא ד' 132 ע"צ הערה כ"ח למלת אפרסמון: לפי"ו מלות צבלוון, אפרסמון, אפלטוון, אפרובלסוון ואפילוסוון (*βάλσαμον = ἀποβάλσαμον*) ענינס אחד. ט) קי"א או קי"א (תתיכת עץ) צחוספת י' קינסא; ראה לוי צנוקוס הכ"ל ח"ד ד' 298.

י) מורי ורבי הה"ח הח' לוי צצ"ה דרצנים צרסלי העירני צטונו על מוארם ז"ל: והו עלי טמן, דדין (ירושלמי ר"ה צ' צ). גם צירושלמי שנת צ' א' נולא דדינו, הדונה צענינו לדדין. דדין לדעתנו ענינו כמו דדין אשר הכונה צו לפ"ד קאהוט צנוקוס הכ"ל ח"ג ד' כ"ו: *δαΐς δάς δαδיוν* = סרפת אט וכו'. יא) כ"צ צכ"ו: ועלי והוא טעות. יב) הדם טוטה הוא לדעת ר"צ מין הדם, אשר עץ ענפו ארוך ועליו

יחצים. ע"ד הדם טוטה ראה סוכה י"צ ע"א ל"צ ע"צ; תניא ד' 183 והלאה (פרושים אחדים הנוצאים שם יש לשים עליהם לב), רש"י צנוקו (וכן צסוכה שם) ופרוש ראצ"ע צנוקו. יג) כ"צ ונציא גם את הפסוק וקורא: ועלי. יד) כ"צ ונציא את כל הפסוק: ויעשו כל הקהל השצים וישנו צסוכות כי לא עשו ונייני ישוע צן גון כן צני ישראל עד היום הזה. טו) כ"צ וכי"מ: ולמה. טז) הגם הכחוז כבוד לדיק צקצר, כ"ה צכל הכ"י אשר לפנינו, אולם אין לו כל מוצן; כבוד לדיק צקצר הוא צסגנון לשון הכחוז, אולם לא נולא פסוק כזה צטוס ונקוס, ומלצד זה אין כל הנשך ויחס לדצרים האלה אל הפסוק שלפנינו. לצנה זאת אכחו קוראים "פגס", צנוקוס "הגס", כו"ש צירושלמי קדושין א' ט', ירושלמי טציעת ו' א', ילקוט נחמיה ח' י"ו, והכונה תסיה א"כ: ע"י שנוי השם יהושע ליטוע פגס הכחוז צכצוד הלדיק השוכב צקצר למען חלק כבוד להדיק חסי. יז) צנוקומוה הכ"ל: מפני.

צדיק בשעתו, הקיש הכת' ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, מה' ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו, ד"א וישבו בסוכות, כי לא עשו מימי ישוע בן נון, איפשר בא דוד ולא עשה סוכה, בא שלמה ולא עשה סוכה, אלא מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, מה להלן בחידוש כל המצות, אף כאן] בחידוש כל המצות ג):

ז.

3 [ויקראו בספר תורת י"ד] רביעית היום] ורביעית היום מתודים, הרי חצי היום במקרא ובתפילה, חצי היום שנשארה] רביעית להפטרה ולהגדה ורביעית לצרכי עניי העירו]: 5 [ומרום על כל ברכה ותהלה] שהיו עונין אמן על כל ברכה וברכה כמו שאמרו חכמי' על כל ברכה] תן לו תהלה: 18 [נאצות] הכעסות, כמו עד אנה ינאצוניק]: 21 [לא בצקן] כמו לא בצקה מתרג' לא יחיפוט], לשון יחיפות, אמנם כל ההולך תמיד יחף רגלו נעשת צבה כבצקי]: 29 [כתף סוררת] כפרה סוררה סרר ישראל י], שלא קבלו עול מצות, לעובדו י] שכם אחר תרגיג] כתף חר י]:

ח.

1 [ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה], מכיון שקיבלו עליהן דברים שהיו חייבין עליהן טו], העלה עליהן הכת' טו] כאילו קיבלום מאליהן]: [כורתים אמנה] כורתין ברית אמת בלי לשקר בבריתך: 32 [המקחות וכל שבר] הסחורה וכל מיני תבואה י]: [ונמש את השנה השביעית] כתי' והשביעית תשמטנה ונמשחה י]: [ומשא כל יד] במיכ' כל בעל משה ידוכה]: 33 [והעמרנו עלינו

ונקור הצאור השני הזה, המוצא נטס ד"ח, ה"ח: צצלי ערכין ל"צ ע"צ וילקוט נחמיה צמקומו; "צא שלמה ולא עשה סוכה" חסר צתלמוד ערכין וצכ"צ ונמלא צכ"מ וצילקוט. צ] כ"י"צ: אף הכא. ג] לפירוש הכ"ל ראה עוד: שביעית ר' א' פרוש הר"ש. ד] כ"י"צ: ד' אלהים; צספריס: ד' אלהים. ה] כ"י"צ וכימ"נ: אשר נשאר. ו] ראה צצלי ונגלה ל' ע"צ. ז] "כנו שאמרו חכמים על כל צרכה" חסר צכ"צ ויש להוסיפו להשלמה הנאמר ח] צמדצ י"ד י"ח. ט] ת"ח דרכים ח' ד'; צמקוס: ונחרג' נמלא צכ"י"צ: דעתרג'. י] "רגלו נעשת לזה כצק" חסר צכ"י"צ ויש להוסיפו; ע"ד לא צקור הציא דד"ק [ס"ה לר 72 שרש צק] פרוש שונה מהפרוש שלפניו. יא] הוטר ד' ט"ז. יב] כ"י"צ צטעות: לעוצדך; צספריס: לעצדו [לפניה ג' טי]. יג] כ"י"צ דנחרג'. יד] תרגום לפניה צמקוס הכ"ל. טו] כ"י"צ: צהס. טז] טס וצמקומו המוצאות להלכה [הערה 17]: המקוס. יז] ראה ירושלמי קדושין ח' ט'; ירושלמי שביעית ר' ח' ור"ש שביעית טס; ילקוט צמקומו; הפרוש המוצא צזה הוא פרושו של ר' ליעזר [ראה צמקומו הכ"ל]; כ"י"צ מוסיף עוד: וצכל זאת, מכיון שקיבלום עליהם צצצר פנים יפות העלה עליהן המקוס כאלו קיבלום מאליהן; ההוספה הזאת תכיל צקצרה דעת ר' יוסי צר חנינא [ראה לנעלה]; כ"י"צ מציא את צ' הפרושים האלה זה אחר זה, כאלו ה' השני העשך הראשון וכאלו לא סתרו זה לזה. יח] ראה רש"י צמקומו. יט] שמות כ"ג י"ח; כ"י"צ צטעות; ונטשחנה. כ] כ"י"צ כתי'. כא] דצרים ט"ו צ'.

מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה] מיכן אמרו חכמים שקולה גמילות חסדים כנגד כל המצות(א): 35 [והגורלות הפלנו על קרבן העצים לעתים מוזמנות(ב) כמו ששנינו(ג) זמן עצי כהנים והעם תשעה באחד בניסן בני ארה בן יהודה, בכ"ד) בתמוז בן(ד) דוד בן יהודה, בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה בשבעה בו בניו(ה) יונדב בן רכב, בעשרה בו בני הנאה(ז) בן בנימין, בחמשה עשר בו בני ותוא(ח) בן יהודה ועמהם כהנים ולוים וכל מי שמעה שבטו(ט) ובני גונבי עלי ובניי(י) קוצעי קציעות, בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה, בעשרים באלול בני עדין בן יהודה(יא), באי"ב) בטבת שבו בני פרעוש שנייה(יג):

י"א.

17 [ראש התחילה] שהוא התחיל תחילה במשמרות: [יהודה לתפילה] שהיה זקן ומתענה(ד) ומתפלל על עיר הקודש שיומרטו(ה) הבנין בימיו: 21 [הנתינים(ו)] הגבעונים(ז): [בני ציחה(ח)] בני אדם שבועלין נידות בצמאה כמו שני ציחי צמאיט) שהיו שטופין בזימה: [בני חשוּפא(ט)] בני זונה כמ' כא) וחשוּפי שתכ(כ) וכמוכ(ג) חשפי שובלכד) שנולדו מגילוי עריות, ויש אומי בני חצופה(כ) לשון חציפות זונת מצח(כז): [בני טבעות] שקילקלו אבותם עם ארוסותיהן קודם שיכניסום(כז) לחופה והיו סומכין על קידושי טבעות ומקלקלין עם ארוסותיהן בלא כתובה:

(א) ראה טבת קכ"ז ע"א וע"ב; פאה א' א' (פירוש הר"ם ט"ס). (ב) צפריס: מזמנים. (ג) כ"י"ז וכ"י"י: צמטנה (סופס); כל הנאמר עד סוף הפרשה נמלא ונלה צמלה צצלי תענית כ"ו ע"א (ונטנה) וצירושלמי תענית ד' ו'. (ד) כ"י"ב: צעטריס. (ה) צכ"י"ב: צני, וכן ל"ל. (ו) "צני" חסר צכ"י"ב ונמלאת צמטנה צמקומות הכ"ל. (ז) ל"ל: סגאה כנ"ם צמטנה וצכ"י"ב. (ח) ירושלמי ט"ס: זתואל. (ט) "סצטו" חסר צכ"י"ב; צצלי תענית: צצטטו; ירושלמי וכ"י"ז ט"ס. (י) כ"י"ב: צני. (יא) וכן "צעטריס" ער "יהודה" חסר צכ"י"ב ואלס נמלא צמקורות הנאמר הכ"ל. (יב) כ"י"ב: צאחת, צמטנה: צאחל. (יג) ראצ"ב צמקומו יאמר: והענין נפורט דצברי חכמים, וכונתו על נאמרי חז"ל הכזכרים. (יד) כ"י"ב: מנענה. (טו) ט"ס: סתגנור. (טז) ט"ס: הס (סופס). (יז) ט"ס יש עוד סופס נמלאת גם צילקוט עזרא ז' ע': ולמה נקראו כתיבים, על ט"ס ויתנס יהושע ציום ההוא חוטבי עליס וסואצי ויס (ראה יהושע ט' כ"ז); ראה רש"י ופרטנו לעזרא ט"ס. (יח) הפרוט הצא צזה נוסב על צני ליחה, צני חשופא צני ענעות; הונצטיס האלה הנמלא ינלאון צעזרא ז' נ"ג וצנהניא ז' נ"ו. צפרטה סלפכינו כחוצ רק: וליחא וגטפא על הנתינים; ולכן נמנה, כי הפרוט הארוך הזה אין נקומו כאן, כ"א צב' עזרא או נחניא צמקומות הכ"ל והנעתיק הכניסו הנה צטעות. (יט) ישעיה ט' י"ג; צמקוס: ליחי קרי: צָרְחָה, כנ"ם צפריס. (כ) כ"י"ב: חסופה (צפריס כנו צכ"י"ז). (כא) כ"י"ב וכ"י"ז: כדכ'. (כב) ישע"י כ' ד'. (כג) "וחטופי טח וכמו" חסר צכ"י"ב. (כד) ישעיה נ"ז ז'. (כה) כ"י"ב: חליפא. (כו) עפה"פ ירמיה ג' ג' (ונמלא אשה זונה). (כז) כ"י"ב: טנכנסו.

יב.

25 [באסופי השערים] באסקופי השערים, כמו שני'א) בתחם סיפם את סיפ'צ) המה המשקופות והמפתנים(ג): 31 [שתי תורות] שתי כיתי לווים בעלי תורות: [ותהלוכות לימין] המה הגיבורים המההלכים אזורי הרבות לימין המשוררים מעל החומה מפחד האויב(ד), בארבעה באלול הנוכת חומת ירושלם שאין מוסיפין על העיר ועל העורות(ה) אלא במלך(ו) וכה(ז) וסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תורות ובשיר(ח): 38 [והתורה השנית ההולכת למו(ט)] ובית דין מהלכין אחריהן: 42 [ויזרחיה הפקיד] כמו ויפקד המלך פקידים(י), הם ממונין: 44 [ויתנו(יא)] נתמנו: [הנשכות] הלשכות, נ' מתחלף עם ל'י(יב): [מנאות] מנות ומתנות כמו למשה היה למנה(יג): 47 [מניות] גם הוא לשון מנות(יד): [ומקדישים ללוים] שנותנים מעשרות ללוים: [והלויים מקדישים לבני אהרן] שני' ונתתם ממנו לאהרן הכהן(טו) מעשר מן המעשר(טז):

יג.

3 [ויבדילו כל ערב מישראל] כמו וגם ערב רב עלה אתם(י) ומתרג' ואף נוכראין(י) סניאין: 7 [נשכה] לשכה(יט): 14 [זכרה לי אלהי] לטובה(כ) בעולם הזה: [ואל תמח חסדי] לעולם הבא: 15 [ביום מברם ציד] צידה ומוון: 16 [מביאים דאג] דג מלא א' על חילול השבת שהיה מביא(כא) דאגה לעולם(כב): 19 [כאשר(כג)] צללו שערי ירושלם לפני השבת, קרוב לעת(כד) ערב בשנמה הצל על השערים בערב שבת קודם שיכנס השבת, כמו שני' כי ינטו צללי ערב(כה), אז הלכו כולן לדרכם, אז לעת ערב צוה עזרא לסגור הדלתות שלא

ח) ש"כ" חסר זכ"י(ג) יחזקאל וי"ג ח' ג) לדעת ר"צ ח"כ טרם נולת צאספי הוא ספך (כדעת היטז אונרין צס"ה לז 344 טרם ספך) ולא אסף (ס"ה לז 39); ראה רש"י ורצ"ע צנוקמו. ד) כ"י: ח"י; לדעת רש"י הכונה צנלח "תודות" על לחני תודה, צעוד אסר הלאצ"ח יסתדל לפרט נולת תודות ונולת ותהלוכות ע"ד ספרט אוחן ר"צ. ה) כ"י: וכ"י: על העזרות ועל העיר. ו) כ"י: צנלך וכ"י. ז) טס: וכהן גדול: ח) טס: ושיר; ראה אדות כל הענין (ונן שאין מוסיפין עד וצית דין ונהלכין אחריהן) ילקוט כחוניס צנוקמו; טצועות י"ד ע"א; ירושלמי טצועות צ' ג'. לשון התלמוד: שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא צנלך ונציא ואוריס ותוניס וכו'; אין צידנו לצרה, אס לריכין אנו. לטנות הנוסחא טלפנינו עפ"י הנוסחא טצתלמוד. ט) צספריס: למואל (יתיר א'). י) אסתר צ' ג'; כ"י: ויפקד פקידים (צראסית מ"א ל"ד). יא) צנוקוס, ויתנו' קרי: ויפקד, וכן הוא צספריס וכ"י(ג). יב) ראה רש"י צנוקמו ופרטונו לנחוניס ג' ל' יג) ויקרא ח' כ"ט; ראה רש"י צנוקמו הנופרט ג"כ ככה. יד) כ"י: וכ"י: ונתנות ומנות: ראה פרוטנו לעזרה צ' ס"ט. טו) צמדבר י"ח כ"ח; צספריס: ונתנס ונונו את תרונת ד' לטהרן הטהן. טז) רש"י צנוקמו ופרט את הפסוק הזה ג"כ צדך זה. יז) טמות י"צ ל"ח. יח) כ"י: צטעות גוצלחין (תיא צנוקוס הכ"ל). יט) ראה פרוטנו לנחוניס י"צ מ"ד. כ) צספריס: על זאת, וכ"ה גם צכ"י(ג) (כא) כ"י: וכ"י: טהיו ונציחין. כב) גם לדעת רצ"ע צנוקמו הנולת הזאת היא פעל: ונציחין דאג האל"ף ע"ן הפועל. כג) כ"י: ויהי כאשר, וכן הוא צספריס. כד) כ"י: אל עת. כה) ירמני' ו' ד'.

יפתחו עד אחר השבת במוצאי שבת(א): 20 [הרכלים] הסוחרים: 21 [אם תשנו] אם תעשו(ב) פעם שנייה(ג): [אשלה יד בכס(ד) ואבה אתכם: 22 [ואומרה ללויים אשר יהיו מטהרים] כמו שני וכה תעשה להם לטהרם הוזה עליהם מי חטאתה(ה): 29 [נאלי הכהונה] על אשר פסל הכהנים שנשמאו בנשים הנכריות כמו שאמרו חכמים(ו) ארבע מאות עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן, ואמרי לה ארבעת אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן, וכולן נישמאו בכהונה גדולה(ז), ואז בא נחמיה ופסלם מן הכהונה שני ויגאלו מן הכהונה(ח) וכת' ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקודש הקדשים עד עמד כהן(ט) [לארים(י) ותומים(יא)], עד שיבוא אליהו: 30 [וטהרתים מכל נכר] מבנות העמים והנשים הנכריות: 31 [ולקרבן העצים בעתים מוזמנות] כמו ששנינו זמן עצי הכהנים והעם תשעה, שהיו מביאין קרבן עצים איש בעתו ובזמנו למערכה כמו שכתב למעלה(יב): [ולביכורים] שביטל פרוודאות(יג) שהושיבו על הדרכים שלא להעלות(יד) עצים למערכה ושלא להעלות(טו) ביכורים לירושלם(טז):

נשלם פירוש ספר עזרא(יז):

(א) רש"י במקומו מציא את הפרוש הזה כמעט מלה צמלה; ע"ד ללבי ראה גם ראצ"ע במקומו. (ב) כ"י: (ג) חספה. (ד) כן פרש גם רש"י במקומו. (ה) נספרים: יד אשלה בכס. (ו) צמדזר חי' ז'. (ז) מקור הענין הוא בצבלי קדושין ע' ע"ג; ראה גם ירושלמי קדושין ד' א' (צמפור). (ז) רש"י (קדושין ע"ג) אינו גורם: גדולה; ירושלמי קדושין ע"ג: אי"ר יהושע צן לוי חננת אלפים עבדים היו לפשחור צן אימר וכולם נשמקו בכסונה גדולה וכו'. (ח) נחמיי ז' ס"ד. (ט) נספרים: הכהן. (י) כ"י: לאורים, כמו נספרים. (יא) נחמיי ז' ס"ה. (יב) כ"י: לנעילא; ראה פרושו לנחמיי י' ל"ה (ראה גם ראצ"ע במקומו). (יג) פרוודאות = praesidium = אנשי משמר (ראה לאנדוי צערוך סה"ל חלק ד' לז 1801); רש"י צבא צמרא קכ"א ע"ג: סומרים (יד) כ"י: לעלות. (טו) ע"ג: לעלות. (טז) ראה ע"ד הענין כלו בצבלי חנניית כ"ח ע"א וצבא צמרא ע"ג. (יז) כ"י: נמאל עוד הסיום הזה:

זכרה לי אלתי לטובה ולי אני [צן] חנמך צלונך הטיבתי.

הערות והוספות.

הח' האלבערשטאם העירני בטובו אחר סיום מלאכתי על נוסחאות שונות בכ"י שלו ואביא אותם תחת רגל "חילופי נוסחאות". ועוד כתב אחר שיצא ספרי מתחת הרפוס להח' בערלינער שלדעתו פירוש עזרא שהוצאתי לאור איננו לרי בנימין בן יהודה ואולי לרי סעדיה, אבל גם הדבר הזה צריך עוד דרישה וחקירה, עכ"ד. וכוה אומר אני על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כבר כתבתי בספרי: R. Benjamin ben Jehuda und sein Comm. zu Esra und Nehemia חלק א' עמוד כ"ב והלאה כי בכי"מ מיוחד נ"כ פירוש עזרא לרי בנימין בן יהודה וגם אמרתי שם שכי"מ שוה כמעט לכי"מ ושוה הדבר מכריע כל הספקות, ובכל זאת הבאתי שם ראיות שונות שלפי דעתי אינן חלושות כל כך כמו שכתב הח' האלבערשטאם כי נתתי את רוחי על מקור פירושו של רי בנימין, על תוכן ועל סגנון דבריו ומצאתי שבפירושו לעזרא ומשלי שאב מים חיים מתוך ספר השרשים של רי דוד קמחי וגם כרה בור בנכולו של רש"י, אב"ע וס"ג, ועל ראיות כאלה (ראה שם) אין אני אומר קרע, ובהערותי להבאור שהוצאתי כעת לאור בדפוס הבאתי בכמה מקומות ראיות שאינן של מה בכך על הדברים שכתבתי בחלק הראשון מספרי זה ושם אמרתי נ"כ שרי בנימין לא הזכיר שמות בפ"י עזרא ובפ"י משלי מזכיר את הנשכחות, ודבר זה שהוא כתמיה אצל הח' שטיינשניידער (המזכיר שנה י"ח עמוד 107) מיושב על דעתך, כי אמרתי שאולי פירושו לעזרא ראה אור עולם בימי בחורתי ופי' למשלי בימי גבורתו, ורבים ידרכו בזמן הזה בנתיב מאטיוס שכתב בספרו: Anecdota Oxoniensia Texts, Documents, and Extracts Chiefly From Manuscripts in the Bodleian שפירושו זה על ספר עזרא ונחמיה מיוחד לרי סעדיה ומביא ראיות על זה שהצד השוה שבהן היא שבפ"י עזרא לא הזכיר המחבר שמות בענין מקור באורו ובפ"י למשלי כולם בשמות יקרא, ולדעתי כמש"ל שביאורו לעזרא נכתב בימי בחרותו ולכן סגנון שלו אינו כסגנונו שבמשלי, אין כאן סתירה כי מתוכן ומקור של הפירושים הנ"ל נראה לעינים שאיש אחד כתבם וסוף מעשה במחשבה תחלה.

וגם הח' האלבערשטאם נוטה קצת לדעת מאטיוס שמביא בספרו הנ"ל עמוד IV f. ראה מכ"י מיילאנד שמיחס נ"כ פ"י עזרא לרי סעדיה נאון, אולם ראייתו עומדת על רגל אחת שבתחלת כ"י הנ"ל כתוב בסתם "פ"י ספר עזרא" ובסופו "נשלם פ"י ספר עזרא" בלי שם מחברו כמו שכתוב בכי"מ ורק בשער (Titel) של הכ"י כתוב "פ"י דניאל לרבינו סעדיה נאון זצ"ל, פ"י עזרא עוד

לרבינו סעדיה נאון זצ"ל. ואמיתות הדברים האלה ס"ם היא ואין לסמוך עליהם כי המעתיק בוודאי הלך במחשכים כי בכ"י אין לו סניף לסמוך עליו כמו בכי"מ ששם המעתיק כתב דבריו מתוך מאמרו של המחבר ובכ"י מיילאנד מדעת עצמו, וגם החכם מאטיוס לא כתב דבריו בכיורו (עיין לעיל). ובחלק הראשון מספרי כתבתי נ"כ שהיה בערלינער (Plet. 11) ורמ"ש (המוזכר שנה י"ח, 108) מסכימין לדעתי שפי' עזרא ר' בנימין בן יהודה חברו.

ועוד כתב החכם האלבערשטאם באגרתו להח' בערלינר: „אך זאת נראה לי ברור כי איננו לר' בנימין בן יהודה, ואביא על זה עוד שתי ראיות, ראשונה כי הנה בכ"י מיילאנד נמצא הוספה מר' בנימין בר אברהם (והוא אחי ר' צדקיה בעל שבלי הלקט) והוא קדם בזמן לר' בנימין בן יהודה, ולפי"ז בעל פי' עזרא קדם בזמן עוד לפני ר' בנימין בר אברהם אשר כתב גם הוספות לפי' רש"י (עי' פליטת סופרים ע' ב' וחלק האשכנזי ע' 12). וזאת שנית כי הנה לדעת המו"ל נולד ר' בנימין בר יהודה בשנת מ"ה, אמנם כ"י ברעסלא העתיקה פולה בת ר' אברהם הסופר בשנת מ"ה שלשה שנים אחר הולדת ר' בנימין בן יהודה וכ"י מיילאנד העתיק ר' יהואל בר יקותיאל שנת מ"ה והוא ממש באותו שנה שנולד בה ר' בנימין בר יהודה וזו ראיה שאין עליה תשובה ולפי זה אי אפשר שיהיה ר' בנימין מחבר פי' עזרא כי מהברו חי זמן הרבה לפניו, עכ"ד.

ולפי עניית דעתי ההוספה שמצא הח' האלבערשטאם אשר שמו נקרא בשערי התורה והחכמה בכ"י מיילאנד מר' בנימין בר אברהם שקדם בזמן עוד לפני ר' בנימין בר יהודה במקומה עומדת, ואני לא ראיתי, ואע"פ שלא ראיתי אינו ראיה, אני אומר שהמעתיק כתבה בזמן מוקדם מפי' אחר או מדברים שנמסרו בעל פה, וכבר כתבתי לעיל שאין לסמוך על שער כ"י מיילאנד, ע"ש.

ועל ראיה שנייה אני אומר אחרון אחרון חביב, אבל גם על זאת אשיב כי ע"ד השנה שנולד בה ר' בנימין בן יהודה לא כתבתי בספרי אלא כמדומה אבל לא בכיורו, והמעייין בספרי חלק א' עמוד 14 יראה שבפי' אמרתי שלא אוכל לברר שנת הולדתו אלא (עיין שם, עמוד 15, n. 1) השנה שבה הלך לעולמו. ואע"פ שגם בשנה ויום אשר כתבו המעתיקים מדעתם יש לספק ולעייין על אמיתות הזמן מ"מ גם לדעת הח' האלבערשטאם אני אומר כי ר' בנימין בן יהודה הוא המחבר של פי' עזרא ואולם בימי בחרותו ראה אור עולם וזה הספר ראשית מלאכתו תחלת פרי עטו ושנת הולדת ר' בנימין לא אוכל לברר ואולי נולד בשנת ל' או ל"ה (75—1270) או שנתיים קודם זמן המוגבל כאן וזה הדבר צריך עוד דרישה וחקירה כי מכ"י וגם מספרים שכתב לא נדע מאומה כ"א ממחברת עמנואל כמו שכתבתי בחלק ראשון מספרי שהיה חי בזמן Leo Romano, עיין שם.

חילופי נוסחאות לפירוש עזרא

מתוך כ"ה (האלבערשטאם) וכ"מ (מערצבאכער).

כ"ה	כ"מ (או דפוס הנ"ל)	שורה	עמוד
עירי.	ביתי	4	6
מתרגם (וכ"ה בכל הספר).	תרגם	7	—
מתרדת.	מתרתח	—	—
כמין.	כמו	12	—
שנשאו בניו.	שכניו נשאו	8	7
מגועל פירושו.	מגועל	12	8
הם מטבעות.	מטבעות	3	9
ככתוב	ככתב	15	9
עמו מכבל.	מכבל	7	10
בחלח.	בלחלח	16	10
ושוכרים.	וסוכרין	6	11
אסתר המלכה.	אסתר	9	12
הכותים הגרים.	הכותיים	11	—
ואף.	ואת	13	—
כעניא דין דכתיב ביה.	כענינא דין כתי	7	13
משנה.	משונה	9	—
ינתנו עוד לא יתנו מנרה.	ינתנו מרה	1	14
ועוד ערי ערוער מתרגם קרוי חורבייא.	ערו	14	14
אבק.	עבק	10	15
נדע כי.	נדע	—	—
להזיק.	להזיק	20	—
מלשינות, מאי מלשינות.	מלשינות	24	—
ואומרים כי בן.	ואומר כי בן	18	16
בוני.	ביוני	19	—
דנא.	דא	2	17
פרשגן.	פתשגן	7	—
דגללא פרורין מן שיש.	דגללא	8	—
השמים והארץ.	השמים	14	—
בכל ונחנם.	בכל	1	18
ואמר ליה ואמר לו.	ליה	2	—
בכבל.	בכל	10	—
וכל.	כל	5	19
הנפק	הנמקד	6	—
סיעתן.	סיעתו	—	—
והסוסים וכל בהמה.	והסוסים	8	20
ימגר.	ימגר	9	—
		הערה ⁹	

כ"ו"ה	כ"ו"מ (או דפוס הנ"ל)	שורה	עמוד
אכניה לשון ירידה.	אכניה	9	20
ואז נעשה ממנה.	אז עשה ממנו	הערה ט'	—
כרם בשנת.	בשנת	1	21
מלכא די כבל.	מלך כבל	2	—
כבל.	כבל חמה	5	—
מלכותו.	מלכותא	7	—
מטמא.	מטמי	10	—
ככתוב.	כת'	—	—
ומסויים כוליה.	ומסויים	3	22
האגרת מני שים טעם.	האיגרת	4	—
חשחות.	חששות	7	—
מדת.	מדות	13	—
וארנונא	וארנוני	2	23
המקום.	מקום	8	—
בדרכים נעימים.	בדברים נעימים	11	—
היתד התקוע.	יתד תקוע	10/11	24
מחטוא.	מחטא	17	—
כמו.	לשון	2	25
כאמור.	כדאמר'	14	26
שובר חושב.	שובר	3	27
בית.	מבית	5	—
לאפות.	לאופות	18	—
וכמו.	כמו	9	28
קינת.	קינות	19	—
ותקשר.	ותשקר	21	—
וכמו.	וכת'	3	29
הנושים.	הנוגשים	8	—
דורון לשלמון.	דורון	13	—
וכמו וחמש.	וכמו	17	—
ויש אומרים.	ויש אומר	2	30
וישלת.	וישמע	3	—
כודאם.	כודם	5	—
אשה.	אשת	6	—
הכסוי.	הכסוי	8	—
כמו שנ'.	כמו	4	31
לאפות.	לאופות	15	—
מתריעין.	מתענין מתריעין	3	32
טרפייהו.	עופייהו	7	—
ולמה נקרא שמו.	למה	8	—
פגם.	הגם	9	—
התם.	להלן	5	33
הנשאר.	שנשאר	7	—
סנאה.	חנאה	5	34
למואל.	למול	6	35
ויפקדו.	ויתנו	7	—
אם תעשו כן.	אם תעשו	2	36

ובסוף דברי אתן חודה להח' האלבערשטאם שהעירני בטובו הגדול על נוסחאות שונות מכ"י שלו שכולל פ"י משלי מר' ששת בר יצחק ירונדי, פ"י משלי מר' בנימין הב"א בר' יהודה בל"צ, פ"י עזרא, ובראשו נמצא: בשם אל נאזר בנבורה אחל ואשלים פ"י של עזרא, ובסופו כתוב: נשלם פ"י ספר עזרא, הוא סוף פ"י כל המקרא, שבח לאל עליון ונורא, שנתן לי כח ונבורה, ועורני מהחל עד נמירה, הוא ברחמיו יצילנו מכל צרה, ויזכינו לעובדו בטהרה, ולשמור כל מצוותיו כדת וכשורה, וכל תורתו בציווי ואזהרה. והנה אלו השלשה פירושים בקובץ כ"ה נמצאים גם כן ביחד בכי"מ"נ ושם מיוחס פירוש משלי בטעות לר' חסדאי הלוי במקום ר' ששת בר יצחק, ופי משלי ועזרא לר' בנימין בן יהודה, שהכרם כאמת כש"ל.

והח' האלבערשטאם כתב ג"כ להח' בערלינער שדפוס אקספרד מה' מאמיום שוה כמעט לכ"י שלו, ועד עכשיו לדאבון נפשי לא ראיתי דפוס אקספארד בלשון הקדש אלא הקדמת ספרו בלשון ענגליש שקבלתי בתרגום אשכנזי מרעי אהובי אשר כאח הוא לי. ואולם ראיתי שכי"ה שוה כמעט לכי"ב וכי"מ"נ, ואע"פ שבכי"ה פ"י עזרא כתוב בסתם בלי שם מחברו, נראה לי ברור שר' בנימין בן יהודה חברו והמעתיק שמיחס פ"י משלי לר' בנימין בן יהודה כולל שני הפירושים ביחד וכותב בסתם בהמשך הדברים פ"י עזרא.

ידידי היקר והנכבד ג"י!

בוה הנני שולח לך בחזרה את הערות בערגער וחלופי נוסחאות. ולדעתי אין לי ראי' מאומה, שהפ"י הוא מר' בנימין בן יהודה. כי מה שמביא בפ"י משלי פירושים מרד"ק, ובפ"י עזרא נמצאו ג"כ פירושים אשר נמצאו ג"כ בשרשים לרד"ק, מזה אין ראי' מאומה. כי גם מפרש אחר הי' יכול להשתמש בס' השרשים לרד"ק. ואולי בהפך לקח הרד"ק מפ"י עזרא שלפנינו. — והנה בכל הכ"י הנודעים לנו והם ט"ו במספרם, בכלם לא נמצא שם המחבר, ובכ"י מיילאנד נמצא שהוא לר' סעדי', ובכ"י מינכען המאוחר נמצא שהוא לר' בנימין בר יהודה. ואין הנין על פי עד אחד — ועי' גם מ"ש רמ"ש בהמוכר י"ח צד 108: „לפי ידיעתי (כ"י מינכען) הוא האחד אשר בו נזכר שם המחבר, ועדותו אינני מספיק כי אולי ייחס בכ"י זה (פירוש עזרא) למחבר הפירוש הקודם לו (והוא פ"י משלי). והנה על ראייתו השנית נגד ייחוס פ"י עזרא לר' בנימין בר יהודה כתב המו"ל כי אולי נולד בשנת ל' או ל"ה — אמנם גם באופן זה, הי' בן ט"ו או בן עשר שנים בעת אשר העתיק מעתיק אחר ספרו. והוא בהכרח כתב ספרו קודם לזה הזמן. האם כתבו בעת היותו בן ה' או בן ז' ? והנני להעתיק לך בזה את הוספת ר' בנימין בר אברהם בכ"י מיילאנד, והיא בנחמיה ג' ל"ד (פה צד 28): היהודים האומללים וכו' לשון זרון. „ד"א האומללים חתוכים וגזורים כמה דתימא כי אמילם והיו קורין אותן על שם המילה לגנאי. בנימין צעיר ביר' אברהם הרופא ג"ע" וההוספה הזאת נמצאה בפנים הפירוש לע' על הגליון ולא „כתבה המעתיק בזמן מוקדם מפ"י אחר או מדברים שנמסרו בע"פ". —

ולפי זה מעתיק הפירוש בשנת מ"ה כבר היה לפניו כ"י אחר עם הוספת ר' בנימין בר אברהם, אשר הוא הוסיף על כ"י אחר הנכתב עוד קודם לזה, ומתי כתב המחבר פירושו? אהשוב כי כל מעיין ישר יודה לדברי. כי ר' בנימין בר יהודה לא הי' מחבר פ"י עזרא שלפנינו, ורק מעתיק כ"י מינכען כתב כן בשגגה. גם מ"ש כי אתה, ידידי, והח' רמ"ש מסכימים ג"כ שפ"י עזרא ר' בנימין חברו, הנה אתה כתבת כן לפני נדפס הפ"י מכ"י אקספרד, ואחרי כי נדפס כתב רמ"ש (המוכר כ"א צד 123): „המו"ל (מאתיום) יוכיח כי הפירוש אשר רק בכ"י מינכען מיוחס לו, איננו ממנו". —

והנני ידירך ואוהבך בלב ונפש מוקירך ומכבדך.

ש"יח' האלבערשטאם.

ה ש מ ט ה.

על מה שכתבתי בפרוש עזרא ונחמיה צד 42 הנני להוסיף כי בעת
נזכרתי, אשר במ"ע החדשי להחכם גרעץ (1881 צד 6 בהערה) הביא החכם
ציעמליך ראיה מכרעת ומוכרחת, כי פ"י עזרא זה איננו לר' בנימין בר יהודה,
כי נמצא גם בכ"י מינכען ס"י 5, הנכתב עוד בשנת 1232 [תתקצ"ג
בוירצבורג, ע"י המוכיר י"ד 126]. ובמ"ע הנ"ל 1883 צד 230 הסכים
גם החכם ר"ד ראזין לדעת ה' טאתיוס כי פ"י זה איננו לר' בנימין והסכים
גם לדעתו שהוא לר' סעדיה. גם החכם פארגעס הסכים לזה במ"ע הנ"ל
1885 צד 63. — צד 42 שורה 19 קרי "לא" תחת "לע". —
שוח"ה.